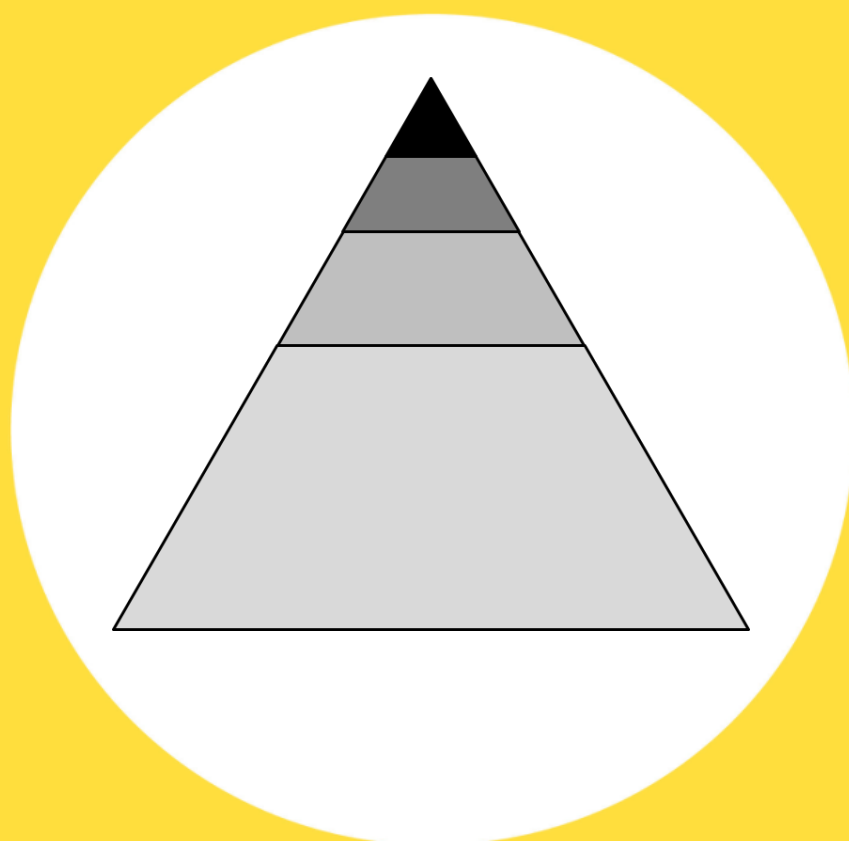

PETTER GOTTSCHALK OG LARS GUNNESDAL

RAPPORT NR. 1/2017 • MANIFEST TANKESMIE

TOPPEN AV ISFJELLET

OMFANGET AV HVITSNIPPKRIMINALITET I NORGE

PETTER GOTTSCHALK er professor ved Institutt for ledelse og organisasjon, Handelshøyskolen BI. Han har skrevet flere bøker om bekvemmelighet («convenience») ved hvitsnippkriminalitet: *CEOs and White-Collar Crime: A Convenience Perspective* (Palgrave Macmillan 2017); *Understanding White-Collar Crime: A Convenience Perspective* (CRC Press Taylor & Francis 2017); *Explaining White-Collar Crime: The Concept of Convenience in Financial Crime Investigations* (Palgrave Macmillan 2016) og *Økonomisk kriminalitet: Ledelse og samfunnsansvar* (Cappelen Damm Akademisk 2016).

LARS GUNNESDAL er samfunnsøkonom i Manifest Tankesmie.

MANIFEST
– Hele venstresidens tankesmie

Kolstadgata 1, 0652 Oslo • tankesmie@manifest.no • www.manifesttankesmie.no

INNHold:

SAMMENDRAG:	1
INNLEDNING	2
MØRKETALL FOR HVITSNIPPKRIMINALITET	6
RESULTATER FRA EKSPERTUNDERSØKELSEN	9
OMFANG AV TRYGDESVINDEL.....	18
HVA BØR PRIORITERES HØYERE? TRYGDESVINDEL ELLER HVITSNIPPKRIM?	21
VEDLEGG 1: KJENNETEGN VED HVITSNIPPFORBRYTERE	23
VEDLEGG 2: UNDERSØKELSEN	25
VEDLEGG 3: SPØRRESKJEMAET	28
VEDLEGG 4: ET EKSPERTSVAR.....	29
NOTER OG FORKLARINGER	31

SAMMENDRAG:

- Kriminalitet på toppen innen næringsliv, politikk og forvaltning kan være et større samfunnsproblem enn myndighetene har trodd. Sjefen for Økokrim, Trond Eirik Schea, mener at tre av fire økonomiske kriminelle trolig går fri og at «sjansen for å bli tatt bør bli større». Denne rapportens anslag tyder på at situasjonen er enda verre.
- Toppen av isfjellet er kriminalitet til en kostnad av vel en milliard kroner i året, som såkalt hvitsnippkriminelle blir dømt for. Vi bruker et panel bestående av 15 eksperter til å anslå det reelle omfanget av hvitsnippkriminalitet i Norge. Anslaget havner på over ti ganger omfanget som blir synlig gjennom domfellelser: 12 milliarder kroner årlig.
- Mens svært mange hvitsnippkriminelle trolig går fri, retter medier, politikere og myndigheter lyskasterne mot trygdesvindel. Andelen henlagte politianmeldelser fra Nav blitt redusert fra 24 prosent i 2011 til 15 prosent i 2015. Samtidig klaget Skatteetaten i 2014 over at Oslo politidistrikt henla halvparten av deres store saker, med «behov for et minimum av etterforskning», på grunn av manglende kapasitet. Vi stiller spørsmål ved om samfunnet prioriterer kampen mot hvitsnippkriminaliteten høyt nok.
- Medier og myndigheter gjør mye for å framstille trygdesvindel som et betydelig samfunnsproblem. Hvitsnippkriminalitet omtales som enkeltsaker, ikke som samfunnsproblem. Våre tall tyder på at hvitsnippkriminaliteten koster samfunnet mer enn trygdesvindel og, sånn sett, er et *større* samfunnsproblem.
- Det er etter vårt syn ikke saklig begrunnet – eller i samfunnets interesse – hvis myndigheter og medier slår hardere og mer spektakulært ned på trygdesvindel enn på hvitsnippkriminalitet.
- For rettsstaten vil det være særlig uheldig hvis forskjellsbehandling på disse områdene har sammenheng med at det er mer nærliggende for mennesker innen styringseliten å oppfatte lovbruddene til «de der nede» (de trygdede) som et samfunnsproblem enn lovbruddene til personer som selv tilhører eliten.

INNLEDNING

DE SISTE ÅRENE HAR norske medier gjentatte ganger rettet mye oppmerksomhet mot trygdesvindler. Det er oppslag om Nav som går til politianmeldelse av hundrevis av personer og arbeidsministeren som «vil gjøre Nav-svindlerne utrygge».¹ Publikum får servert enorme mørketall for antatt årlig trygdesvindler, beregnet av eksperter. Både medier og myndigheter signaliserer tydelig at det settes store ressurser inn på å få bukt med svindlerne.²

Trygdesvindler over 1G (92.600 kroner i 2016) skal ifølge loven straffes med fengselsstraff. Rundt halvparten av sakene Nav anmeldte de første åtte månedene i 2016 gjaldt påstått svindel på under 150.000 kroner.³

BI-professor Petter Gottschalk antydet høsten 2016 i avisa Klassekampen at dette var en lite hensiktsmessig ressursbruk av politiet, og at de burde henlegge en større andel av de mindre sakene:

Mitt råd til politiet er enkelt: Henlegg disse sakene. Det er bra at Nav har gode kontrollrutiner og avslører mange slike saker. Det kan ha en forebyggende effekt. Men reaksjonene på trygdesvindler står ikke i forhold til kriminaliteten som er utført. Jeg mener at disse personene ikke burde ende opp i fengsel.⁴

Andelen politianmeldelser fra Nav som blir henlagt ble redusert fra 24 prosent i 2011 til 15 prosent i 2015.⁵ Samtidig henlegger politiet i Oslo 90 prosent av anmeldelsene av konkurskriminalitet.⁶ Gottschalk påpekte videre at:

En som småsvindler Nav, har ganske stor sannsynlighet for å bli tatt. Det har ikke en stor skurk i et norsk konsern. De få hvitsnippforbryterne som blir tatt, blir ofte frikjent på grunn av mangel på bevis, mens Nav alltid har bevisene klare og får trygdesvindlerne dømt. Dette er urettferdig, og en form for klassejustis.

Regjeringa trappar opp kamp mot trygdesvindler Professor mener sakene bør henlegges

Melder 907 til politiet

AUKE: Nav har mottatt trygdesvindler for 185 millioner kroner til politiet. BI-professor frykter småsvindlerne tok ressursene vekk fra store sakene.

SVINDEL
De fleste svindlerne kommer fra utenlandske land.

Nordmenn tar lettere på svart arbeid
Sjef for Nav, Unn Christoffersen, sier hun ønsker et Norge med færre trygdesvindler. Hun mener at det er viktig å fokusere på de store sakene, og at de små sakene bør henlegges.

FINANSVISEN MENER

Professoralt tøy om Nav-svindler

TRYGDESVINDLER
Nav har mottatt 907 trygdesvindler til politiet i 2016. Professor Petter Gottschalk mener at de fleste av disse sakene bør henlegges.

Trygdesvindler skal vite at Nav ikke sover
Professor Petter Gottschalk mener at de fleste av de små trygdesvindlerne bør henlegges, og at ressursene bør brukes på de store sakene.

FAKSIMILER: Klassekampen (28.09.16) og Trygve Hegnars leder i Finansavisen (29.09.16).⁷

Uttalelsen gikk ikke upåaktet hen. Fem identiske ledere i ulike norske aviser de påfølgende dagene understreket hvordan man burde «være varsom med å signalisere at trygdesvindler ikke er så alvorlig som flertallet vil ha det til». ⁸ Trygve Hegnar i Finansavisen kalte det for «professoralt tøv» å hevde at politiet burde justere sine prioriteringer i retning av de store fiskene. «Hvilke skurker er det professoren tenker på?», spurte Hegnar.

NYE EKSPERTANSLAG FOR OMFANGET AV HVITSNIPPKRIMINALITET

I denne rapporten viser vi hvordan vi har kommet fram til at hvitsnippkriminalitet trolig fører til en økonomisk skade for samfunnet på til sammen 12 milliarder kroner årlig. ⁹ Med hvitsnippkriminalitet mener vi økonomisk kriminalitet som er begått av personer i kraft av posisjon og tillit i stillinger tilknyttet virksomheter. De kan ha begått kriminaliteten for å berike seg selv eller for å berike virksomheten.

Omfanget av hvitsnippkriminalitet ser altså ut til å være større enn trygdesvindler, som i 2015 kan anslås til 10 milliarder kroner. Begge anslagene er beheftet med betydelig usikkerhet, og begge beregningene kan kritiseres. Begge beregningene handler om å anslå det ukjente.

Mens de anklagede i den første typen saker kalles trygdesvindlere, kalles ledere og eiere i forretningslivet som bryter loven i vinnings hensikt ofte hvitsnippkriminelle. Mens medier og myndigheter gjør mye for å framstille trygdesvindler som et betydelig *samfunnsproblem*, hører offentligheten om hvitsnippkriminalitet kun som enkeltsaker. Ikke som samfunnsproblem.

Politiet har begrensede ressurser til å etterforske økonomisk kriminalitet. Det kan synes som både økoteamene i politidistriktene og det sentrale Økokrim for bekjempelse av økonomisk kriminalitet har en bemanning og kompetanse som ikke står i stil med kompleksiteten i de kriminelle handlingene som begås. Politiet må derfor prioritere sine ressurser ved å henlegge en stor del av sakene.

Spørsmålet vi stiller her er: Bør politiet prioritere bort ressurser fra trygdesvindelsaker for å kunne etterforske flere hvitsnipp saker? Sagt på en annen måte: Om trygdesvindler behandles som et betydelig samfunnsproblem, er det da godt begrunnet fra samfunnets side hvis vi ikke gjør det samme med hvitsnippkriminalitet?

De to sakstypene er på mange måter to ytterpunkter på skalaen for økonomiske forbrytere. Mens trygdesvindler blir begått av personer som i utgangspunktet har behov for økonomisk hjelp fra fellesskapet for å leve anstendige liv, blir hvitsnippkriminalitet begått av personer i samfunnseliten som misbruker sine posisjoner til å berike seg selv eller virksomhetene de er tilknyttet.

Mens trygdesvindler undergraver vårt tillitsbaserte velferdssystem, kan det være at hvitsnippkriminalitet undergraver hele vårt tillitsbaserte samfunnsystem. Hvis samfunnseliten misbruker sine posisjoner til privat berikelse utenfor lovens grenser, kan det skape mistillit til de fleste som er toppledere, enten de befinner seg i næringslivet, myndighetene eller det politiske liv.

For å kunne prioritere mellom trygdesvindler og hvitsnippkriminalitet må man benytte kriterier for å sammenligne alvorlighetsgraden. I denne rapporten begrenser vi oss til ett hensyn: *Hvor stor økonomisk skade fører henholdsvis trygdesvindler og hvitsnippkriminalitet til hvert år?*

Rapporten viser hvordan vi har benyttet eksperter til å anslå omfanget av hvitsnippkriminalitet. Utgangspunktet har vært det kjente, nemlig de som årlig blir dømt for hvitsnippkriminalitet: Dømte hvitsnippforbrytere begår økonomisk kriminalitet for vel en milliard kroner hvert år. En milliard kroner er toppen av det isfjellet vi har ønsket å undersøke nærmere.

Våre beregninger tyder på at hele «isfjellet» for hvitsnippkriminalitet kan være over ti ganger større enn det som er synlig i form av årlige domfellelser i norske domstoler, totalt rundt 12 milliarder kroner.

En diskusjon om trygdesvindler kontra hvitsnippforbrytelser handler selvsagt om langt mer enn bare økonomi. Denne rapporten går også inn i spørsmål som disse:

- Hvordan beregnes mørketall og hvor pålitelige er de som grunnlag for samfunnsdebatten?
- Hvordan kan vi vekte hva som er verst for samfunnet, trygdesvindler eller hvitsnippkriminalitet?
- Hvilken rolle spiller det hvis myndigheter og andre autoriteter reagerer ulikt mot trygdesvindler og hvitsnippkriminalitet?

BOKS 1: EN DØMT HVITSNIPPKRIMINELL

Han er 63 år gammel og dømt til ubetinget fengsel i 1 år og 4 måneder i Gulating lagmannsrett (2016). Han er utdannet sivilingeniør fra NTH og har vært aktiv i oljebransjen hele sitt liv. Han har vært administrerende direktør i flere drillingselskaper. Han har også bygd opp og drevet oljerelaterte selskaper i Norge.

Han opprettet et selskap i Skottland og eide to millioner aksjer i selskapet. Det ble foretatt en emisjon i selskapet, og det ble utstedt seks millioner nye aksjer til nye aksjonærer. Deretter ble alle aksjene i selskapet overdratt til et nytt selskap på Kypros. Han opprettet deretter et selskap på Isle of Man og var eneksjonær i det selskapet. Han overførte alle aksjene sine fra Kypros til Isle of Man. Samme år overførte han eiendomsretten for en bygård i Bergen fra et selskap til et annet, for deretter å inngå leiekontrakt for gården med selskapet i Skottland.

Høyesterett forkastet anken hans og dermed ble dommen for skatteunndragelse stående. Han ble dømt for samlet å ha unndratt 29 millioner kroner i inntekt og 200 millioner i formue fra beskatning. Unndratt inntekt og formue var knyttet til aksjeeie i utenlandske selskap registrert i Skottland, på Kypros og Isle of Man.

Lagmannsretten la til grunn at han bevisst hadde unndratt de aktuelle inntektene og formuen fra beskatning, og at han hadde vært helt fraværende i forhold til norske ligningsmyndigheter når det gjaldt dokumentasjon knyttet til inntekter og formue i utlandet.

Når det gjelder straffutmålingen la lagmannsretten til grunn at allmennpreventive hensyn tilsa en streng straffereaksjon, og at riktig straff i utgangspunktet var fengsel i 3 år. På grunn av lang saksbehandlingstid ble straffen redusert med 1 år, samt at 8 måneder ble gjort betinget.

BOKS 2: EN DØMT TRYGDENVINDLER

Hun er 73 år gammel og dømt til ubetinget fengsel i 1 år og 6 måneder i Agder lagmannsrett (2015). Hun hadde fått utbetalt uførepensjon på i underkant av 1 million kroner over 5,5 år, uten å oppgi at hun samtidig hadde inntekter av spåkonevirksomhet på tilsammen minst 1,7 millioner kroner. Inntekten av spåkonevirksomheten var heller ikke oppgitt til skatteetaten.

Hun jobbet som spåkone i en virksomhet som drev spåkonetjenester over telefon. Spåkonevirksomheten ble markedsført i aviser og ukeblader. Hver spåkone hadde sitt artistnavn og sine særskilte telefonnummer. Innringerne ble belastet med medgått tid og betalte i de fleste tilfellene over telefonregningen. Minuttprisen var 7 kroner.

Da hun startet å jobbe som spåkone, undersøkte hun med Nav hva hun kunne tjene ved arbeid ved siden av uførepensjonen. Hun forholdt seg til opplysningene hun da fikk fra Nav, og hun har kun blitt lønnet med 5.000 kroner per måned i cirka 10 måneder per år fra oppstart til hun gikk over på alderspensjon etter seks år, uavhengig av hvor mye hun arbeidet. Hun arbeidet ikke mye, blant annet fordi hun lenge hadde omsorgen for sin mor. Etter at hun fikk alderspensjon har hun lovlig arbeidet og hatt inntekter etter medgått tid. Hennes lønn er blitt lignet og beskattet på vanlig måte. Hun avviser at hun har mottatt noen midler utover det oppgitte beløp på 5.000 kroner per måned.

Agder lagmannsrett fant det imidlertid bevist utover enhver rimelig og fornuftig tvil at hun har mottatt godtgjørelse ved sin spåkonevirksomhet utover de fem tusen kronene som er oppgitt til skattemyndigheten og Nav. Lagmannsretten så bort fra muligheten for at andre personer kan ha benyttet det samme telefonnummeret, eller at det har skjedd sammenblanding av forskjellige spåkoner. Lagmannsretten fant det bevist at hun gjennom mange år har utført spåkonevirksomhet som er blitt honorert i kontanter fra virksomheten, hvor det ikke er registrert bankoverføring eller kontantinnskudd i bank.

Hun fortalte i retten at hun har levd meget nøkternt, at hun kun har hatt en eneste ferietur på 23 år, at hun har eldre bil kjøpt for lånte penger, at hun har lånt penger i bank til oppussing og utbedring av boligeiendom, at hun har et åpent og greit forhold til bankforbindelsen, og at hun har hatt forbindelse med Nav omkring temaet inntekter for arbeid i tillegg til uførepensjon.

Også i Larvik tingrett ble hun dømt til fengsel i 1 år og 6 måneder. I dommen skrev tingretten: «Som generelt utgangspunkt ved straffutmålingen vektlegger retten at det gjør seg gjeldende særlige allmennpreventive hensyn både ved trygdebedrageri og skatteunndragelse. Ved trygdebedrageri, som er det mest alvorlige forholdet tiltalte domfelles for, understreker Høyesterett i Rt-2013-416 at denne typen saker dreier seg om misbruk av sentrale velferdsgoder som i vesentlig grad er basert på tillit til at mottakerne gir en ærlig og riktig beskrivelse av sin økonomiske og sosiale situasjon. For mange vil sperrene mot å begå denne form for kriminalitet være lav siden det er fellesskapet og ikke enkeltpersoner som er offer for forbrytelsen. Det er derfor av avgjørende betydning at denne typen overtredelser møtes med en følbare reaksjon. Dette gjelder særlig når det er tale om bedrageri i den størrelsesorden vi her står overfor.»

Lagmannsretten sluttet seg til tingrettens utgangspunkt. Lagretten henviser til en rekke tidligere dommer for trygdesvindler, der det ble idømt 10 måneders fengsel for svindel av 650.000 kroner, 1 års fengsel for svindel av 1,1 millioner, 1 år og 4 måneder for svindel av 1 million, og 1 år og 6 måneder for svindel av 2 millioner.

Lagmannsretten skriver at «selv om tiltalte har opplevd mange dramatiske og triste hendelser i sine nære omgivelser opp gjennom årene, finner lagmannsretten ikke at det kan anføres som formildende omstendigheter i saken her». Det var lagt ned påstand om betaling av erstatning til Nav med 993.994 kroner. Nav fikk medhold, og hun ble dømt til å betale beløpet til Nav.

MØRKETALL FOR HVITSNIPPKRIMINALITET

I 2015 UTTALTE ØKOKRIM-SJEF Trond Eirik Schea til Dagens Næringsliv at så mange som 3 av 4 økonomiske kriminelle mest sannsynlig går fri.¹⁰ Schea vedgikk at det var for lett å unnsnippe som økonomisk kriminell i Norge, og at «sjansen for å bli tatt bør bli større». Hvor sannsynlig er det at Økokrimsjefens vurdering av at bare 1 av 4 økonomiske kriminelle blir dømt er riktig?

FAKSIMILE: «Tyvenes marked», Dagens Næringsliv (14.03.15). Avbildet: Økokrimsjef Trond Eirik Schea.

KJENTE STØRRELSER – VÅR DATABASE OVER HVITSNIPPDØMTE

Hvordan kan man anslå omfanget av hvitsnippkriminalitet i Norge? Gottschalk (2016) har samlet en database over 408 dømte personer som er omtalt i norske medier i årene 2009-2015, basert på gjengs definisjon for hvem som kan klassifiseres som hvitsnippforbrytere (se Vedlegg 1).

Vi kjenner også de dømtes stillingstype, hvilken type svindel saken gjaldt, hvem som var offeret og hvilket kjønn personene har. Vi kjenner dermed andeler og gjennomsnittsbetrag for en rekke ulike typer underkategorier, noe vi kan utnytte til å lage estimater med flere ulike framgangsmåter.

Hvert år i denne 7-års perioden ble dermed i overkant av 58 hvitsnipper dømt til fengsel her i landet, og dommene var i snitt på om lag 2 års fengselsstraff. Vår oversikt viser at de dømte var ansvarlige for kriminalitet for drøyt 18,5 millioner kroner hver. Basert på denne informasjonen kan vi, målt i 2015-kroner, sette et nedre anslag for omfanget av hvitsnippkriminalitet i Norge til om lag 1137 millioner kroner årlig.¹¹

BOKS 3: ET REGNEEKSEMPEL

1137 millioner kroner hvert år er altså toppen av isfjellet. Men hvor mye skjuler seg under overflaten? For å anslå omfanget, er den viktigste ukjente parametere: Andel hvitsnippforbrytere som faktisk blir tatt og dømt.¹² Hvis man for eksempel antar at 5 av 100 hvitsnippforbrytere blir dømt til fengsel, betyr det at 1 av 20 blir tatt. De resterende 95 prosent blir ikke avslørt eller siktet eller tiltalt eller dømt.

Hvis man i første omgang antar at de som dømmes er representative for hele populasjonen av hvitsnippkriminelle (både store og små skurker slipper unna i forholdsmessig like stor grad), kan det antas at drøyt 18,5 millioner i gjennomsnitt også gjelder for de 95 prosent som ikke dømmes.

Vårt eksempelregnestykke for årlig beløp blir dermed:

Snittbeløp x Antall dømte x Mørketall = 18,5 x 58 x 20 = 21,5 milliarder kroner.

Eksempelet illustrerer at det fort blir snakk om svært høye beløp dersom man mener at mørketallet er stort og dermed at isfjellet – der vi bare observerer toppen i form av dømte hvitsnippkriminelle – er enormt stort.

For å forbedre dette estimatet, har vi bedt et ekspertpanel bestående av 15 uavhengige eksperter – altså personer som har kunnskap på området uten å ha en egeninteresse i svaret – om å anslå hvor stor prosentandel av samlet årlig svindebeløp som ikke fører til domfellelse. Ved hjelp av innholdet i vår database, kan vi bruke dette til å lage estimater for hvor store mørketallene for hvitsnippkriminalitet kan være, og slik få et estimat for det totale årlige omfanget.

HVA VET VI OM ULIKE TYPER ØKONOMISK KRIMINALITET?

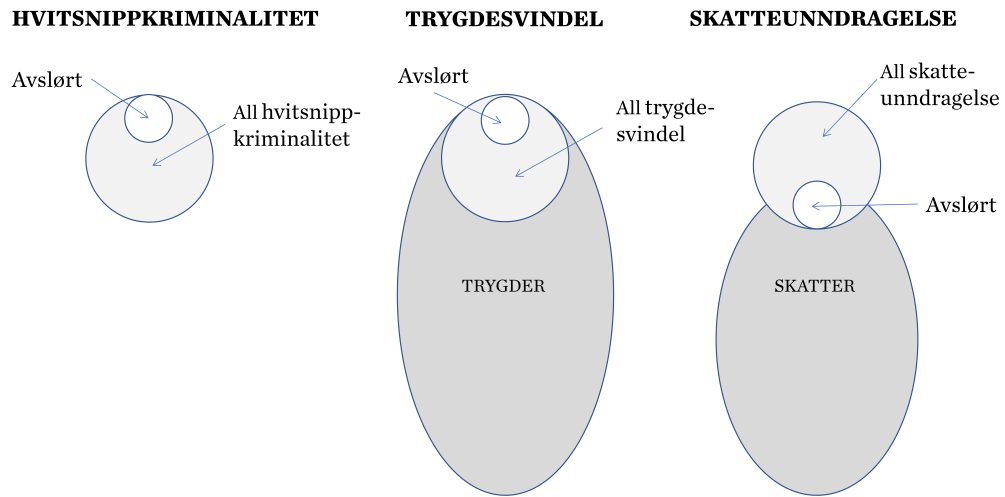
Ved beregning av trygdesvindelen er de totale trygdeytelsene en kjent størrelse. I 2015 ble det for eksempel utbetalt 194 milliarder kroner til de seks stønadsordningene som Proba Samfunnsanalyse har undersøkt i sine rapporter om omfanget av trygdesvindelen (vi ser nærmere på dette anslaget senere i rapporten).¹³ Den estimerte trygdesvindelen på drøyt 5 prosent for disse ordningene utgjør derfor omtrent 10 milliarder.¹⁴ Det skulle dermed bare vært utbetalt 184 milliarder i trygdeytelser det året.¹⁵

Figuren under illustrerer at det er forskjell på hva vi vet og hva vi ikke vet om ulike former for økonomisk kriminalitet. Den kan illustrere hvor vanskelig og hvor forskjellig det er å anslå det ukjente:

- For hvitsnippkriminalitet kjenner man bare omfanget av det avslørte beløpet (den hvite sirkelen i figuren), men ikke totalen av all årlig kriminalitet (lysegrå sirkel). Vår metode går derfor ut på å estimere omfanget av all årlig hvitsnippkriminalitet på bakgrunn av årlige domfellelser, som er den kjente størrelsen.
- For trygdesvindelen kjenner man både anmeldt beløp (hvit sirkel) og samlede trygder (mørkegrått i figuren), men man vet ikke hvor stor andel av totalen som er svindel.

- For skatteunndragelse kjenner man det årlige beløpet som avsløres og de samlede skatteinntektene. Her er den ukjente størrelsen hvor mye mer som skulle ha vært innbetalt i skatt det året.
- Mens total trygdesvindler ligger innenfor utbetalte trygder, ligger delen av totale skatteunndragelser som ikke er avslørt, utenfor samlet innbetalt skatt.

FIGUR 1: Estimering av omfanget av tre typer økonomisk kriminalitet

FORKLARING: De hvite sirklene representerer avslørt svindel. De lysegrå er den ukjente mengden total kriminalitet. De mørkegrå feltene viser at det for både trygder og skatter finnes en totalsum for det årlige beløpet. Dette er ikke en relevant størrelse når vi snakker om hvitnippkriminalitet.

RESULTATER FRA EKSPERTUNDERSØKELSEN

VI HAR INTERVJUET 15 eksperter for å danne oss et bilde av hva de tror er det totale omfanget av hvitsnippkriminalitet her i landet.¹⁶ Vi tar utgangspunkt i at det i årene 2009-2015 årlig ble dømt om lag 58 personer til fengsel for hvitsnippforbrytelser i Norge. Vi vet er at de om lag 58 dømte personene begikk økonomisk kriminalitet for i overkant av 18,5 millioner kroner hver. Justert for prisstigning i perioden vi ser på, bruker vi som utgangspunkt for våre anslag at hvitsnippforbrytere dømmes for økonomisk kriminalitet for til sammen 1137 millioner kroner årlig.

Vi vet at dette bare er toppen av et isfjell, men vi vet ikke hvor stort isfjellet er.

For å tilnærme oss spørsmålet, benytter vi oss også av at vi kjenner de dømtes stillingstype, hvilken type svindel saken gjaldt, hvem som var offeret og hvilket kjønn personene har. Vi kjenner dermed andeler og gjennomsnittsbetrag for en rekke ulike typer underkategorier, noe vi kan utnytte til å lage estimater med tolt syv ulike framgangsmåter.

For å unngå at enkelteksperters mening skal få for stor vekt i våre anslag (noe som var en utfordring for Proba da de undersøkte omfanget av trygdesvindel, se neste kapittel), har vi valgt å holde det høyeste og laveste anslaget fra våre eksperter utenfor når vi har beregnet gjennomsnittstall.¹⁷

HVOR STORE ER SAKENE SOM SKJULER SEG I MØRKETALLENE?

Som vi viste i regneeksempelet i boks 3, er vår framgangsmåte å multiplisere den kjente størrelsen på 1137 millioner med hva ekspertene våre i snitt mener er mørketallet for hvitsnippkriminalitet. Hvis de f.eks. tror at 1 av 20 blir tatt og dømt, tilsier det at det årlige omfanget kan være så mye som 20 ganger større enn det kjente beløpet.

Selv om relativt få hvitsnippkriminelle dømmes hvert år, så kan det være at det i stor grad er «de store fiskene» som faktisk blir tatt. Hvis det hadde vært en god beskrivelse av situasjonen, ville det båret galt av sted dersom vi lagde aggregerte mørketall basert på gjennomsnittsstørrelsen på kriminaliteten til de dømte i vår database. Vi ba derfor ekspertene vurdere om de tror kriminaliteten til gruppen som dømmes i gjennomsnitt er mer eller mindre omfattende enn for de som slipper unna.

- Syv eksperter av 15 mente det skjulte seg store beløp blant sakene som ikke endte med domfellelse. Én av disse respondentene (#6) mente at selv om det var mange småsaker som ikke ble fanget opp, eller som blir henlagt, så var det svært få av de virkelig store sakene som ble tatt. Samme respondent hevdet videre: «Man hører jo at dess større beløp, dess mildere blir du behandlet.

Det foregår en ordentlig forskjellsbehandling, der de små tas mye hardere av systemet.»

- Tre eksperter mente at størrelsen på sakene til de som dømmes representerer et tilnærmet tverrsnitt av alle potensielle saker, altså at vi kan regne med at de er omtrent like store som sakene til personene som ikke blir tatt.
- Fem eksperter mente at tilstrekkelig mange store aktører ble tatt og dømt til mørketallene i snitt trolig var lavere enn det gjennomsnittsstørrelsen på domfellelsene i vår database skulle tilsi. Én av disse respondentene (#15) mente at «jo større saker, jo større sannsynlighet er det for å bli tatt.» En annen (#4) pekte på at «de som ikke blir for grådige, kan gå under radaren.»

Til sammen mener ekspertene at gjennomsnittsbeløpet for dem som ikke tas er rundt 12 prosent større enn for dem som tas, noe som medfører at mørketallene vi anslår også blir noe større. Denne vurderingen har vi tatt med oss inn i regnestykket for å anslå omfanget av isfjellet.¹⁸

1. ANDEL SOM BLIR TATT OG DØMT

Det første spørsmålet vi stilte til ekspertene var: «Hvor stor andel av alle hvitsnippforbrytere som begår økonomisk kriminalitet her i landet tror du blir tatt og dømt til fengselsstraff?».

Det gjennomsnittlige svaret var 9,4 prosent, eller at snaut 1 av 10 ble tatt og dømt. Gitt våre forutsetninger, vil det tilsi et anslag for det årlige omfanget av hvitsnippkriminalitet på **13,4 milliarder kroner**.¹⁹

2. SANNSYNLIGHETSFORDELING

Vi ba deretter ekspertene om å angi et usikkerhetsintervall for anslaget sitt. Hvor stor sannsynlighet mente de det var for at andelen som dømmes faktisk er større eller mindre enn svaret de oppgav på spørsmål 1? Avhengig av hvilken prosent de hadde oppgitt, fikk de opp ni tilpassede intervaller, der vi ba dem plassere til sammen 100 prosentpoeng. Dette er samme type spørsmålsformulering som Proba brukte i sine undersøkelser om trygdesvindler.

Ekspertenes vektete anslag for andel tatt og dømt ble her 10,2 prosent, noe som tilsier et årlig omfang for hvitsnippkriminalitet på **12,3 milliarder kroner**.

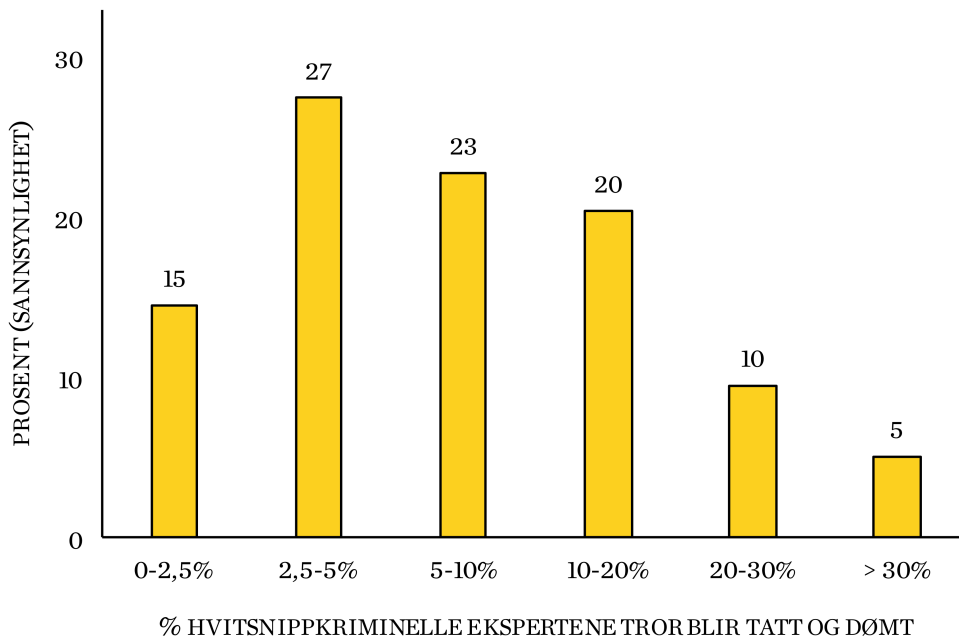
Vekting av sannsynligheter kan være vanskelig å gjøre «i hodet», og det var mange som ga uttrykk for at de syntes det var utfordrende. Våre respondenter varierte i hvor stor grad de ønsket å spre estimatet sitt, for eksempel ønsket noen å spre små sannsynligheter utover relativt store intervaller. Fire oppga et lavere prosentanslag med vekting enn uten. To oppga samme prosent (ønsket ikke å angi usikkerhet). Ni ga et vektet estimat som var høyere enn det opprinnelige estimatet. Det skulle tilsi at disse ni ekspertene mente at det var mer sannsynlig at andelen som dømmes er høyere enn det første anslaget, enn at det var lavere.²⁰

Enkelte av våre eksperter var nok ikke helt bevisst på hvordan for eksempel det å legge små sannsynligheter på høye prosenter påvirket sluttresultatet. Det kan ha bidratt til at noen eksperters anslag på dette spørsmålet ble noe annerledes enn

eksperten selv hadde tenkt. Eksempelvis uttalte én respondent (#12) at valget om å anslå 5 prosent på spørsmål 1 trolig var å «ta godt i», og at vedkommende «godt kunne sagt 3 prosent». Likevel endte det vektede anslaget på over 7 prosent.²¹

Svarene vi fikk på dette spørsmålet, kan oppsummeres i figuren under (se også Vedlegg 3). Vi ser at det er litt ulike meninger blant ekspertene våre om hvor stor andel av alle hvitsnippkriminelle som blir tatt og dømt hvert år. Mest sannsynlig ligger andelen mellom 2,5-5 prosent (27 prosent av ekspertenes samlede vekt).

FIGUR 2: Ekspertenes sannsynlighetsfordeling

FORKLARING: Panelet mente det var mest sannsynlig at andelen tatt og dømt lå mellom 2,5-5 prosent, tilsvarende drøyt 27 prosent av vektingen. Ekspertene med henholdsvis det høyeste og laveste vektede anslaget er holdt utenfor.

Ekspertene mente at det var like sannsynlig at andelen lå under 2,5 prosent, som at den lå over 20 prosent. Samlet sett mente de at det var 65 prosent sannsynlighet for at andelen var lavere enn gjennomsnittsanslaget på om lag 10 prosent.

Som gruppe mener panelet vårt med andre ord at det nesten er dobbelt så stor sannsynlighet for at det totale omfanget er større enn de rundt 12 milliardene de anslår i snitt, enn at det er mindre.

3. ULIKE TYPER FORBRYTERE

Videre stilte vi ekspertene våre flere spørsmål om ulike undergrupper av kriminelle, basert på informasjonen vi hadde i vår database over dømte hvitsnippkriminelle. Det første av disse spørsmålene handlet om grupper av forbrytere, der vi ville undersøke om panelet mente det kunne være variasjon i hvor lett det var å avsløre og dømme kriminelle, avhengig av hvilket stillingsnivå og posisjon de har i samfunnet.

Vi grupperte hvitsnippforbrytere i tre kategorier:

- Nivå 1 – *Toppsnipper* (f.eks. direktører og advokater)
- Nivå 2 – *Mellomsnipper* (f.eks. investorer og økonomisjefer)
- Nivå 3 – *Lavsnipper* (f.eks. regnskapsmedarbeidere og håndverkere)

I spørreskjemaet var nivå 1 eksemplifisert med kriminelle direktører og kriminelle advokater. Vi beregnet gjennomsnittet av svarene for disse to gruppene. Tilsvarende gjorde vi for kriminelle investorer og kriminelle økonomisjefer på nivå 2 og for kriminelle regnskapsførere og kriminelle håndverkere på nivå 3.

Plasseringen i hierarkiet hadde åpenbart noe å si, da ekspertene mente at andelen som dømmes er lavest blant toppsnippene, der hvor de gjennomsnittlige beløpene også er høyest. «Økonomisjefer slipper lettere unna enn regnskapsmedarbeideren», som én respondent (#4) påpekte.

Blant toppsnipper anslo ekspertene at 8,5 prosent blir tatt. Blant mellomsnipper var estimatet 10,8 prosent, mens estimatet var 12,8 prosent for lavsnipper. Dette kan regnes om til et anslag på totalt **12,9 milliarder kroner**.²²

TABELL 1: METODE 3 – TYPE HVITSNIPP				
Type	Kjente størrelser i database		Ekspertenes anslag	
	Andel dømte	Krimbeløp	% kriminelle tatt og dømt	Sum (kr)
Toppsnipper	28,4 prosent	33,0 millioner	8,5 prosent	7,1 milliarder
Mellomsnipper	46,1 prosent	16,6 millioner	10,8 prosent	4,6 milliarder
Lavsnipper	25,5 prosent	9,7 millioner	12,8 prosent	1,3 milliarder
Totalt	100 prosent			12,9 milliarder

Flere ga uttrykk for at de for eksempel trodde at veldig få advokater ble tatt. «Advokater er vanskelig å ta på grunn av taushetsplikt, der kunne det vært avdekket mye mer», mente respondent #1. En annen (#11) påpekte at de høyere opp på stigen både kunne være flinkere til å skjule sine spor, og at de hadde flere ressurser til å forsvare seg i eventuelle rettsaker. En tredje (#15) noterte at «advokater og økonomisjefer har flere virkemidler til rådighet».

4. ULIKE FORBRYTELSE

Det neste spørsmålet handlet om grupper av forbrytelser, der vi undersøkte om ekspertene mente det var variasjon i andelen som blir tatt og dømt til fengselsstraff. Vi delte inn forbrytelsene i fire kategorier:

- Bedrageri (lure noen til å gjøre noe de egentlig ikke ville gjort, f.eks. ved bankbedrageri)
- Tyveri (tilegne seg andres eiendom, f.eks. ved underslag)
- Manipulering (falsk fremstilling, f.eks. for å unndra skatt)
- Korrupsjon (uberettiget fordel både gitt og mottatt)

For bedrageri, den største kategorien og der sakene i vår database i snitt ligger på drøyt 25 millioner kroner, mente ekspertene at 12,4 prosent blir tatt. For tyveri, kategorien med lavest andel saker, anslo panelet at 16,9 prosent blir tatt.

Til sammen havnet ekspertenes anslag ved hjelp av denne framgangsmåten på **11,8 milliarder kroner**.

Respondent #7 påpekte: «Det er mye mer uklare grenser for manipulering og korrupsjon. Tror mange gjør som de alltid har gjort, med holdningen ”det må vel være greit”. Bedrageri og tyveri er mye mer entydig, det forstår alle at er galt, så tror ikke mørketallene er like store der.»

TABELL 2: METODE 4 – TYPE KRIMINALITET				
Type	Kjente størrelser i database		Ekspertenes anslag	
	Andel dømt	Krimbeløp	% kriminelle tatt og dømt	Sum (kr)
Bedrageri	42,6 prosent	25,4 millioner	12,4 prosent	5,6 milliarder
Tyveri	4,2 prosent	4,8 millioner	16,9 prosent	0,1 milliarder
Manipulering	35,3 prosent	22,8 millioner	9,4 prosent	5,5 milliarder
Korrupsjon	17,9 prosent	2,5 millioner	5,7 prosent	0,5 milliarder
Totalt	100 prosent			11,8 milliarder

BOKS 4: HVORFOR SLIPPER SÅ MANGE UNNA?

«Det er jo vanskelig å få dømt folk», påpekte en av våre respondenter (#4) under vårt intervju. Vi spurte ekspertene om hva som kan være årsaken til alle de presumptivt skyldige hvitsnippkriminelle som ikke både blir tatt og dømt. Er det at de ikke blir avslørt? At de ikke blir etterforsket, men sakene bare blir henlagt? At etterforskningen ikke ender med tiltale? Eller at de blir frikjent selv om de er skyldige? Ekspertene mente årsakene fordelte seg slik (totalt 100 prosent inkl. andelen de tror blir tatt og dømt):

*** Manglende avsløring: 59 prosent.** For eksempel er det lett å skjule illegale transaksjoner blant legale transaksjoner. Det kan være konsensuskultur i styret som innebærer at ledelsen ikke blir stilt kritiske spørsmål og slipper kontroll. Én respondent (#12) pekte bl.a. på «de sterke kreftene som hindrer folk i å varsle.»

*** Manglende etterforskning: 19 prosent.** Politiet har ikke kapasitet og må derfor henlegge saker. Én av respondentene (#1) pekte på at selv om manglende avdekking var et problem, så «merket man seg at politiet henla mange saker». En annen (#6) sa: «Økokrim snakker jo alltid om at de har for lite ressurser, men jeg tror også at etterforskerne ikke er gode nok.»

*** Manglende tiltale: 8 prosent.** F.eks. at politiet ikke klarer å skaffe nok bevis. En respondent (#6) påpekte: «Jeg har en del politietterforskere som venner, og de viser alltid til treffprosenten sin i retten. Men det reflekterer bare sakene de faktisk tar til retten, ikke det havet av saker som aldri blir tatt.»

*** Manglende domfellelse: 5 prosent.** Flere av respondentene pekte på at tiltalte i saker Økokrim tar til retten bare blir frikjent i 10-15 prosent av sakene. Problemet var snarere alle sakene som ikke kom så langt.

5. ULIKE OFFER

Det neste spørsmålet handlet om grupper av offer, og vi ville undersøke om ekspertene mente det var variasjon i andelen som blir tatt og dømt til fengselsstraff.

Når vi senere skal sammenligne trygdesvindler med hvitsnippkriminalitet er det viktig å nevne hvem som er offer for forbrytelsene. Ved trygdesvindler er det alltid staten ved Nav, og dermed samfunnet som er offer. Ved hvitsnippkriminalitet er offerbildet mer sammensatt.

I vår database er det 114 personer som rammet egen arbeidsgiver, 58 personer rammet banker, 90 dømte rammet skatteetaten, 67 personer rammet kunder, 30 personer rammet aksjonærer, og 49 personer rammet diverse andre. Vi skiller her ikke mellom disse kategoriene. Staten skal ikke bare beskytte seg selv mot svindel, den skal også beskytte individer og virksomheter mot kriminalitet.

Der offeret er arbeidsgiver, mener ekspertene at 13,4 prosent blir tatt. Der offeret er en bank, kategorien der sakene i gjennomsnitt er klart størst, mener ekspertene at 14,9 prosent blir tatt. Der offeret er samfunnet ved tap av skatteinntekter, mener ekspertene at 14,2 prosent blir tatt.

Flere respondenter mente altså at særlig store arbeidsgivere og banker hadde god kontroll på egne kapitalstrømmer, og at andelen som ble tatt og dømt derfor trolig var relativt høy i disse tilfellene.

Riktignok pekte også flere på at disse aktørene også hadde større muskler til å rydde opp i slike saker internt. Framfor å «lage støy» ved å gå til anmeldelse av egne ansatte, tilbyr man for eksempel sluttpakker mot at folk går stille i dørene. Som respondent #13 påpekte, så vil man helst ikke miste ansikt: «Mange bedrifter har ikke lyst til å ha på avisforsida at de har hatt utro tjenere i sine rekker.»

Til sammen havnet ekspertenes anslag ved hjelp av denne framgangsmåten på **10,6 milliarder kroner**.

TABELL 3: METODE 5 - TYPE OFFER				
Type	Kjente størrelser i database		Ekspertenes anslag	
	Andel dømte	Krimbeløp	% kriminelle tatt og dømt	Sum (kr)
Arbeidsgivere	27,9 prosent	8,7 millioner	13,4 prosent	1,2 milliarder
Banker	14,2 prosent	49,5 millioner	14,9 prosent	3,0 milliarder
Skatteetaten	22,1 prosent	18,0 millioner	14,2 prosent	1,9 milliarder
Kunder	16,4 prosent	17,3 millioner	8,6 prosent	2,1 milliarder
Aksjonærer	7,4 prosent	29,8 millioner	8,2 prosent	1,7 milliarder
Andre	12,0 prosent	6,9 millioner	8,6 prosent	0,6 milliarder
Totalt	100 prosent			10,6 milliarder

6. ETTER KJØNN

Både kvinner og menn begår hvitsnippkriminalitet. Som vi ser av tabellen under, så er om lag 12 av 13 dømte hvitsnippkriminelle menn. Det vi var ute etter i spørsmål 6, var om det var forskjeller mellom kjønnene når det kom til hvem som hadde størst sannsynlighet for å bli tatt og dømt. Ni av respondentene mente at det eksisterte en slik forskjell, men bare to mente at det kom av at man tok en høyere andel kvinner enn menn. Panelet trodde i snitt at 6,5 prosent av alle kriminelle kvinner blir tatt og dømt, noe under gjennomsnittet, mens 10,5 prosent av alle kriminelle menn blir det.

Det tilsvarer et omfang av hvitsnippkriminalitet på **12,2 milliarder kroner i året**.

TABELL 4: METODE 6 – KJØNN				
	Kjente størrelser i database		Ekspertenes anslag	
Type	Andel dømte	Krimbeløp	% kriminelle tatt og dømt	Sum (kr)
Kvinner	7,6 prosent	9,0 millioner	6,5 prosent	0,7 milliarder
Menn	92,4 prosent	20,4 millioner	10,5 prosent	11,5 milliarder
Totalt	100 prosent			12,2 milliarder

Størrelsen på forbrytelsene til den gjennomsnittlige mannen er også over dobbelt så stor som den kvinnelige. Noe av forklaringen på denne forskjellen, mente ekspertene, var at det er forskjell på hvilken posisjon henholdsvis menn og kvinner ofte innehar i en organisasjon. «Menn er oftere i posisjon, og er nærmere penga», som en av våre respondenter (#4) påpekte.

Flere av respondentene ga inntrykk av at det var «lettere» å være kvinnelig kriminell, det vil si at de i større grad slapp unna. Ifølge én av respondentene (#6), så er det kanskje slik at «hvis det først blir sak, så dømmes nok flere kvinner. Men det er kanskje mindre sannsynlig at det faktisk blir en sak.» En annen respondent (#11) påpekte at kvinner trolig ofte medvirker og tilrettelegger, eventuelt «skjønner hva som skjer», men blir ikke nødvendigvis selv dømt.

7. ESTIMAT FOR KRONEBELØP

Til slutt ba vi ekspertene anslå et tall for det totale omfanget av hvitsnippkriminalitet i Norge. Gjennomsnittlig svarte de **10,1 milliarder kroner**.

Enkelte av respondentene omtalte svaret sitt som «tenk på et tall», blant annet var det tre som ikke ønsket å komme med et anslag. Men de fleste andre både begrunnet og resonnererte seg fram til et svar, blant annet basert på andre anslag på mørketall for ulike typer økonomisk kriminalitet.

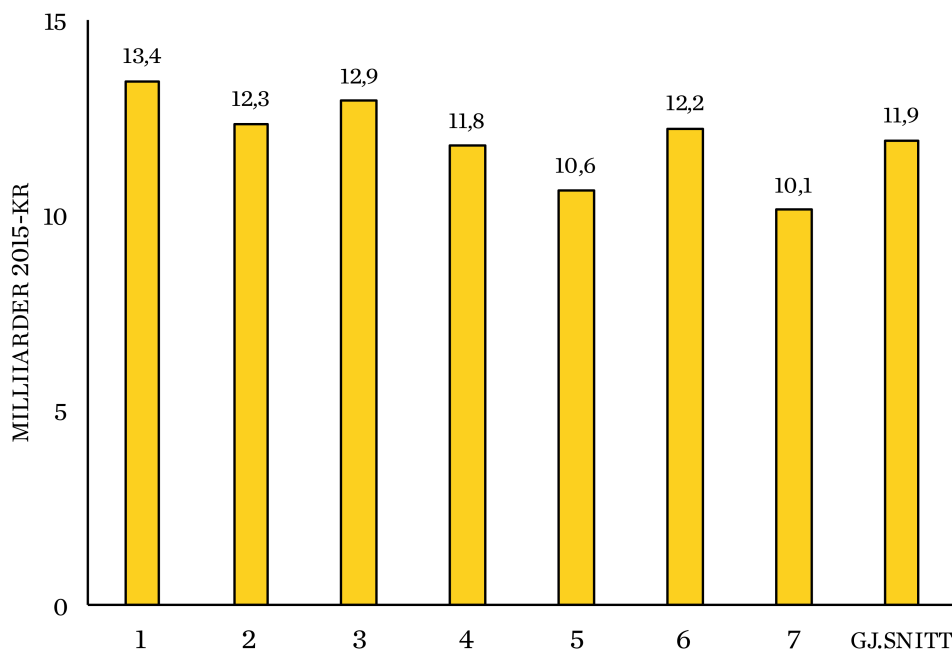
To eksperter avga her svar som vedkommende koblet direkte til sine tidligere prosentanslag. Dette stemte rimelig greit for den ene ekspertens del, men ikke for den andre (anslaget på milliardbeløp var vesentlig lavere enn det prosentant-

slaget for andel som ble tatt og dømt skulle tilsi). Spørsmål om avgrensning av estimatet ble nevnt av flere av ekspertene. For eksempel sa en ekspert (#13), som for øvrig hadde det høyeste anslaget på dette spørsmålet, at vedkommende inkluderte «den organiserte delen av trygdesvindler» i sitt anslag.

ALLE 7 FRAMGANGSMÅTER SAMLET

Vi har over vist hvordan vi har benyttet oss av syv alternative tilnæringer for å estimere det totale omfanget av hvitsnippkriminalitet i Norge i løpet av et år. Som man ser i figuren under, varierer omfanget mellom de ulike metodene fra 10,1 til 13,4 milliarder kroner med et gjennomsnitt på 11,9 milliarder kroner:

FIGUR 3: Alle framgangsmåter samlet

FORKLARING: Søylene representerer de ulike framgangsmåtene som er beskrevet i dette kapittelet.

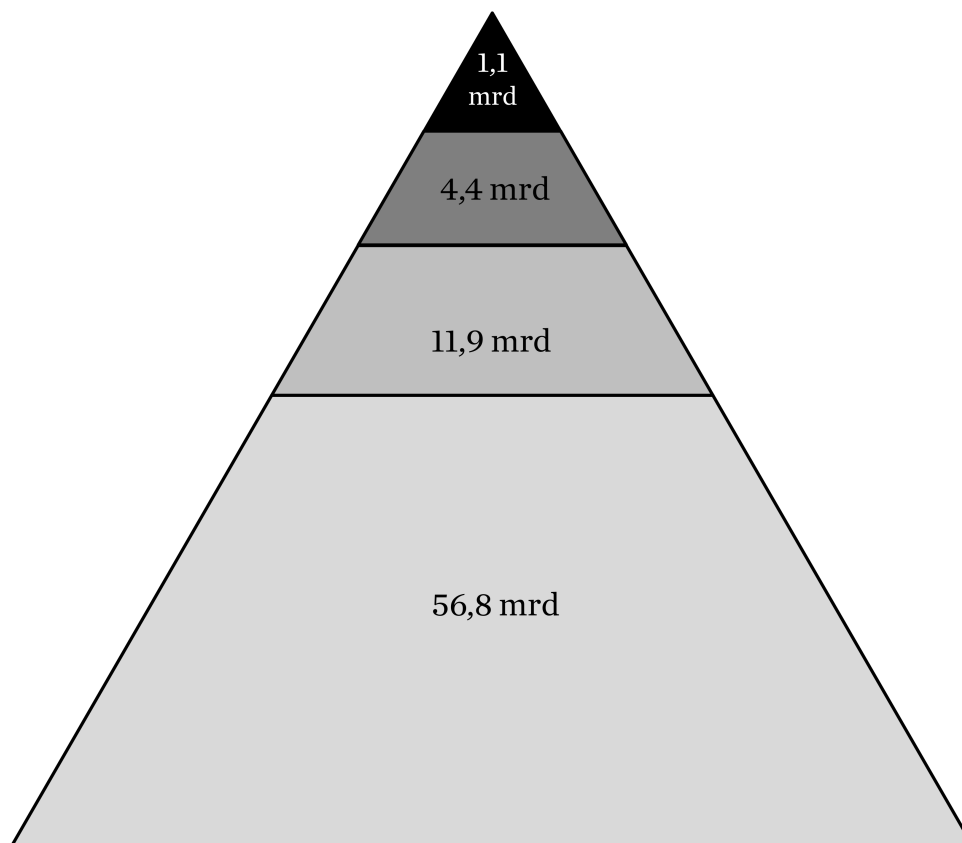
TOPPEN AV ISFJELLET

En annen måte å visualisere resultatene fra vår ekspertundersøkelse, og som senere lar seg sammenligne med Probas anslag for trygdesvindler senere, er følgende fire størrelser:

- **Toppen av isfjellet:** Gjennomsnittlig årlig beløp (1,1 milliarder)
- **Trolig mer enn:** Grensen der ekspertene våre mener at det bare er 10 prosent sannsynlig at beløpet i realiteten er lavere (4,4 milliarder)
- **Mest sannsynlig:** Ekspertenes beste anslag (11,9 milliarder)
- **Kan være så mye som:** Grensen der ekspertene våre mener at det bare er 10 prosent sannsynlig at beløpet i realiteten er høyere (56,8 milliarder)

Vårt lave anslag på 4,4 milliarder kroner årlig tilsvarer at om lag 3 av 4 hvitsnippkriminelle slipper unna hvert år.²³ Som vi så over, så tilsvarer det anslaget til Økokrimsjef Trond Eirik Schea fra 2015. Våre eksperter mener med andre ord at det er 90 prosent sannsynlighet for at Scheas anslag er for optimistisk, og at vi i realiteten står overfor et samfunnsproblem som er enda større.

FIGUR 4: Isfjellet for hvitsnippkriminalitet.

FORKLARING: Forholdet mellom arealet av de fire trekantene tilsvarer forholdet mellom milliardbeløpene.

Kan isfjellet være så stort som ekspertene våre her antyder? Det amerikanske forskningscenteret for hvitsnippkriminalitet (*National White Collar Crime Center*) anslår i en rapport fra 2010 omfanget i USA til mellom 300 og 660 milliarder dollar.²⁴ Gitt at USA har en befolkning på rundt 320 millioner mot Norges 5 millioner, vil omfanget i Norge da bli mellom 5 milliarder og 10 milliarder dollar, dersom vi antar at hvitsnippkriminalitet har samme utbredelse her i landet som i USA. Dette intervallet i kroner blir fra om lag 40 milliarder til 80 milliarder kroner. Dermed er det ikke utenkelig at vårt estimerte beløp (11,9 milliarder) er konservativt, og at det høye anslaget (56,8 milliarder) ikke er helt usannsynlig.

OMFANG AV TRYGDENVINDEL

I SIN RAPPORT FRA 2011 om misbruk av sykepengeordningen, konkluderte Proba Samfunnsanalyse med at 6 prosent av sykepengene trolig blir urettmessig utbetalt til stønadsmottakere som bevisst feilinformerer Nav.²⁵ Dette anslaget var ikke direkte relatert til omfanget av årlige anmeldelser, men framkom ved å spørre en gruppe eksperter, bestående av forskere, leger og primært Nav-ansatte om hva de trodde var mest sannsynlig.

I en ny rapport i 2013 benyttet Proba samme metode for å konkludere med at det for fem andre stønadsordningene trolig, totalt sett, svindles for om lag 5 prosent av utgiftene (foreldrepenger 3,2 prosent, dagpenger 4,1 prosent, uførepensjon 4,5 prosent, arbeidsavklaringspenger (AAP) 6,6 prosent og overgangsstønad til enslige forsørgere 12,8 prosent).²⁶ Proba multipliserte så de årlige utbetalingene med anslått svindelprosent for hver ordning. Det ga dem et anslag på om lag 6 milliarder for de fem stønadsordningene (2013) og 2 milliarder for sykepenger (2011), til sammen 8 milliarder.²⁷

Basert på beløpene som ble betalt ut til disse ytelsene i 2015 – 194 milliarder kroner – tilsier Probas anslag at omfanget av trygdesvindel i 2015 utgjorde så mye som snaut 10 milliarder kroner.²⁸ Dette er et svært høyt tall, men Proba finner grunn til å være ekstra klar på å presisere at det er store usikkerheter knyttet til disse tallene. De skriver i innledningen til sin 2013-rapport at:

... dersom vi summerer de anslåtte beløpene det svindles med, finner vi at 5 prosent av de samlede utbetalingene til de fem ytelsene trolig blir svindlet. Vi skal merke oss at disse anslagene er høyere enn det ekspertene tror er *mest sannsynlig*. Grunnen er at de ser en klar risiko for at det korrekte tallet er høyere enn det tallet de tror mest på.²⁹

Som et mål på denne usikkerheten, viser Proba til hvor grensene går for hvor ekspertene tror det er minst 10 prosent sannsynlig at andelen svindel er henholdsvis lavere og høyere. Anslaget på 5,1 prosent er altså det ekspertene samlet sett tror er mest sannsynlig, med en nedre grense på 1,4 prosent svindel og en øvre grense på 11,3 prosent svindel.³⁰ Omregnet i kroner og øre, tilsier disse prosenttallene at omfanget av trygdesvindel kan være alt mellom 2,6 milliarder kroner og 21,9 milliarder kroner.^{31,32}

Et annet betydelig usikkerhetsmoment ved Probas anslag er at det tidvis er et tydelig sprik mellom oppfatningene til de ulike ekspertene. Eksempelvis mente én av ekspertene på uføretrygd at andelen svindel var så høy som 15 prosent, mens konsensusen blant de andre åtte ekspertene lå mellom 2,5-5 prosent. Rapporten påpeker (men tar likevel tallet med seg videre) at dette ene anslaget er så ekstremt at det øker det anslåtte svindelbeløpet på dette området fra 3,2 prosent til 4,5 prosent, eller med hele 1,1 milliarder kroner i 2015.³³

HVOR MYE BLIR ANMELDT AV NAV HVERT ÅR?

I 2015 anmeldte Nav 1472 personer for totalt 1559 saker som til sammen utgjorde svindel av 303 millioner, i all hovedsak for de seks stønadsordningene som er nevnt.³⁴ I gjennomsnitt anmeldte Nav saker for snaut to hundre tusen

kroner.³⁵ Størst var beløpene for dagpenger (121 millioner kroner) og AAP (98 millioner kroner). Dagpenger og overgangsstønad var de to ordningene der anmeldelsene dreide seg om størst andel av de samlede utbetalingene det året (0,9 prosent).

Samlet sett utgjorde de anmeldte sakene derimot så lite som rundt 0,15 prosent av de totale utbetalingene i 2015. Dette er altså toppen av isfjellet, eller den kjente størrelsen, når det kommer til trygdesvindler: 0,3 milliarder kroner.

Samtidig husker vi at ekspertene Proba spurte, mente at svindelandelene var rundt 5 prosent, altså over 30 ganger så høy. For ordningene uføretrygd og foreldrepenger anslår ekspertene at svindelen er over 200 ganger større enn det beløpet som faktisk ble anmeldt av Nav i 2015. Probas eksperter antyder med andre ord at omfanget av den usynlige delen av isfjellet er enormt, og at Navs kontrollrutiner bare klarer å fange opp en svært liten andel av svindelen som foregår.³⁶

Proba gjennomførte også en spørreundersøkelse blant en større gruppe saksbehandlere i Nav, som de bruker til å supplere ekspertpanelet. På spørsmål om hvor stor andel av svindlerne som de tror blir oppdaget, svarer de i gjennomsnitt rundt 11 prosent for de seks ordningene.³⁷ Dette er med andre ord sammenlignbart med det vårt ekspertpanel mener er tilfelle for hvitsnippkriminelle.

Men dersom det skulle stemme at 11 prosent ble tatt (og det anmeldte beløpet utgjør om lag 0,15 prosent av totale trygdeutbetalinger til de seks ordningene), vil det tilsa at den reelle svindelen er av størrelsesordenen 1,4 prosent, eller om lag 2,7 milliarder kroner. Med andre ord bare drøyt en fjerdedel av det ekspertpanelene anslår i samme rapport.

Og motsatt – dersom ekspertanslaget om at den faktiske svindelen er over 30 ganger større enn det som anmeldes skal stemme – vil det implisitt si at Nav sin avsløringsprosent ikke kan være så høy som 11 prosent, men snarere et sted nærmere 3 prosent. Dette betyr at enten så stemmer det at Nav sin avsløringsprosent faktisk er så lav, eller så framstår mørketallene som Probas ekspertpanel anslår som urealistisk høye.³⁸

BEVISST SVINDEL ELLER BARE FEILUTBETALINGER?

Nav krevde i tillegg tilbake ca. 1,2 milliarder kroner i 2015 i tillegg til anmeldelsene på 300 millioner. Dette er mindre svindelsaker som ikke ble anmeldt, og det er feilutbetalinger som skyldes bruker, men hvor dette ikke er så grovt (forsettlig/grovt uaktsomt) at det kan anmeldes. Dersom man la til grunn at det er noe som ligner på summen av disse beløpene (1,5 milliarder) som burde betegnes som den synlige delen av isfjellet for trygdesvindler, ville ekspertanslaget til Proba framstått som mer realistisk. Det er ikke noen eksakt måte å si hvilken andel av beløpet som Nav krever tilbake årlig som kan kategoriseres som svindel.³⁹

Et annet anslag på omfanget ble laget av SAS Institute i 2013. De hevdet at Nav bare svindles for 2 milliarder kroner, mens systemfeil og saksbehandlingsfeil i Nav fører til feilaktig utbetaling av 8 milliarder kroner. Tilsammen altså 10 milliarder kroner, sammenlignbart med Probas anslag.⁴⁰

«10 milliarder er et ufattelig stort beløp», var Torbjørn Røe Isaksens kommentar til anslaget. «Det sier seg selv at vi har mye å tjene på å styrke arbeidet mot trygdesvindler. Svindelen undergraver hele tilliten til velferdssystemet vårt.»

Her var det altså bare anslått 2 milliarder i svindel fra Nav sine brukere sin side. I all hovedsak var det, ifølge SAS Institute, saksbehandlingsfeil fra Nav selv som stod for størstedelen av beløpet. Framfor å forfølge selv relativt små saker hele veien gjennom rettssystemet, burde en styrking av arbeidet mot trygdesvindler derfor kanskje først og fremst ta form av bedre rutiner innad i Nav.

Dette ble også aktualisert høsten 2016 mens vi arbeidet med denne rapporten. Da kom det oppslag i media om at «Riksadvokaten undersøker Nav-skandale», «Varsler ble oversett» og «Kunne sluppet fengsel». Sakene handlet om at Nav siden 2002 har anklaget anslagsvis 1300 personer for å svindle dagpenger for feilaktig høye beløp. Politietterforskere og påtalemyndigheten har stolt blindt på tallene fra Nav og tiltalt personer for trygdesvindler basert på disse beløpene. Mange kan ha blitt dømt for hardt, og mange kan urettmessig ha blitt idømt fengselsstraff. Hadde hvitsnippkriminelle og deres advokater funnet seg i slike beskyldninger fra myndighetene uten selv å kunne kontrollere tallene?

Dette er urovekkende, gitt at prosentandelen av politianmeldelser fra Nav som blir henlagt, er redusert fra 24 prosent i 2011 til 15 prosent i 2015. I sakene som endte i retten med tiltale, ga hele 97,3 prosent av sakene domfellelse i 2015.⁴¹

Kunne sluppet fengsel Varsler ble oversett

To saksbehandlere i Nav varslert om den alvorlige systemfeilen, mens andre rett til enkle saker manuelt – begge deler uten at alarmen gikk.

Fire konkrete dommer for trygdesvindler basert på feil beløp fra Nav viser hvordan domfelte kan ha blitt straffet for hardt.

Undersøker Nav-skandale

Riksadvokaten undersøker Nav-skandale

Saken er svært alvorlig

Anmeldte saker

Riksadvokaten undersøker Nav-skandale

FAKSIMILER FRA DAGENS NÆRINGSLIV: «Riksadvokaten undersøker Nav-skandale» (17.10.16)⁴², «Varsler ble oversett» (18.10.16)⁴³, «Kunne sluppet fengsel» (19.10.16)⁴⁴.

HVA BØR PRIORITERES HØYERE?

TRYGDESVINDEL ELLER HVITSNIPPKRIM?

GJENNOMGANGEN OVER viser at det er et legitimt spørsmål å stille om anslaget for årlig trygdesvindel på rundt 10 milliarder er for høyt.⁴⁵ Men det er altså det eneste Nav har av beregninger på området, og derfor lever tallet videre i offentligheten.

Vi har i denne rapporten benyttet oss av en lignende framgangsmåte for å undersøke omfanget av hvitsnippkriminalitet. Hvor stort er isfjellet, og hvor stort er potensielt hvitsnippkriminalitet som samfunnsproblem, sammenlignet med trygdesvindel?

I tabellen under ser vi at våre anslag for hvitsnippkriminalitet generelt ligger høyere enn anslagene for trygdesvindel. Ekspertenes gjennomsnittlige anslag ligger om lag 20 prosent høyere. Siden et flertall av våre eksperter mente at andelen som blir tatt og dømt var vesentlig lavere enn gjennomsnittet, får vi også konturene av at betydelig større summer potensielt kan skjule seg under overflaten, slik vi så i figur 4.

TABELL 5: SAMMENLIGNING MED ANSLAG FOR TRYGDESVINDEL		
2015-kroner	Hvitsnippkriminalitet	Trygdesvindel (Proba)
Synlig (dømt/anmeldt)	1,1 milliarder	0,3 milliarder
Lavt anslag (P10)	4,4 milliarder	2,6 milliarder
Gjennomsnittlig anslag	11,9 milliarder	9,8 milliarder
Høyt anslag (P90)	56,8 milliarder	21,9 milliarder

BEKJEMPELSE AV ØKONOMISK KRIMINALITET STARTER PÅ TOPPEN

Funnene i denne rapporten har vist at hvitsnippkriminalitet antakelig er et større samfunnsproblem enn trygdesvindel. Det er etter vårt syn ikke godt og saklig begrunnet i samfunnets interesser hvis det er slik at myndighetene slår hardere og mer spektakulært ned på trygdesvindel enn på hvitsnippkriminalitet.

Det fins grunn til å spørre om en mulig forskjellsbehandling kan ha sammenheng med en før-demokratisk tilnærming til kriminalitet der de kriminelle, sett fra samfunnselitens ståsted, alltid er «noen andre», det vil si «de der nede» – de fattige, de arbeidsløse, de utstøtte, de utenlandske. Eliten i det gamle Storbritannia kalte dem «the dangerous classes».

Hvitsnippkriminalitet blir ikke begått av de fattige, de utslåtte, de arbeidsløse, men av mennesker i maktposisjon, noen ganger høyt oppe i samfunnseliten. Det

fins derfor en fare for at hvitsnippkriminalitet ikke blir oppfattet som virkelig alvorlig kriminalitet, fordi den ikke omfatter vold, og fordi den blir utført av bedrestilte borgere.

Fengselsstraff er ikke bare frihetsberøvelse, men også stigma. Straffen er en statlig sanksjonert berøvelse av individets ære.⁴⁶ Når et medlem av eliten bryter loven, kan det gi en problematisk situasjon for andre innen eliten. Elitemenneskers kriminalitet kan true elitens ærbarhet på en måte lovbrudd begått av de lavestående ikke gjør.

Mens den hvitsnippkriminelle handlinger kan true legitimiteten til det bestående hierarkiet av lave og høye posisjoner, mellom ærlige og ærbare på den ene siden og de uærlige og æreløse på den andre, vil trygdesvindlerens lovbrudd bekræfte og forsterke det samme hierarkiet.

Kan dette være en grunn til at representanter for samfunnseliten er mer tilbøyelige til å slå hardt og synlig ned på trygdesvindler, mens de sjelden løfter fram de hvitsnippkriminelle som samfunnsproblem – til tross for at hvitsnippkriminaliteten muligens koster oss mye mer enn trygdesvindelen? Er det derfor småtyven og den narkomane og Nav-lurere som betraktes som samfunnsproblemer, mens den korrupsjonstiltalte topplederen er et uheldig enkelttilfelle og dessuten ikke mente det sånn?

Vi mener bekjempelse av økonomisk kriminalitet i samfunnet starter på toppen, ikke på bunnen. Hvorfor skulle de på bunnen følge lover og regler, hvis de opplever at individer innen makteliten slipper unna med mislighetene sine? Det siste året har saker mot DNB og Telenor, Yara og Transocean etterlatt inntrykk av at bedriftsledere og andre i samfunnseliten slipper for lett unna.

Med 1200-1500 anmeldte trygdesvindelsaker hvert år, blir det lagt beslag på store politi- og påtaleressurser. Andelen henlagte politianmeldelser fra Nav redusert fra 24 prosent i 2011 til 15 prosent i 2015.⁴⁷ Samtidig klaget Skatteetaten over at Oslo politidistrikt i 2014 henla halvparten av deres store saker, med «behov for et minimum av etterforskning», på grunn av manglende kapasitet.⁴⁸

En mulig problemstilling er derfor: Gitt de knappe ressursene, burde politiet henlegge flere av disse sakene, for å prioritere dels de større og organiserte trygdesvindlere og dels hvitsnippkriminelle som i dag slipper unna? Ifølge våre eksperter går mange forbryter fri på grunn av politiets manglende prioritering av økonomisk kriminalitet begått av samfunnseliten.⁴⁹

Det etter vårt syn ikke saklig begrunnet i samfunnets interesser hvis myndigheter og medier slår hardere og mer spektakulært ned på trygdesvindler enn på hvitsnippkriminalitet. For rettsstaten vil det være særlig uheldig hvis forskjellsbehandling på disse områdene har sammenheng med at det er mer nærliggende for mennesker innen styringseliten å oppfatte lovbruddene til «de der nede» (de trygdede) som et samfunnsproblem enn lovbruddene til maktpersoner som selv tilhører eliten.

VEDLEGG 1: KJENNETEGN VED HVITSNIPPFORBRYTERE

Trygdesvindel og hvitsnippkriminalitet kan undersøkes med de samme teoriene:

- Glideteori – personen glir fra den riktige siden av loven til den gale siden av loven uten å merke det.
- Nøytraliseringsteori – personen benekter kriminaliteten og nøytraliserer dermed skyldfølelsen.
- Rasjonalitetsteori – personen begår økonomisk kriminalitet dersom gevinsten er stor nok og risikoen for å bli oppdaget er liten nok.
- Bekvemmelighetsteori samler disse og andre teorier i en integrert forklaring med tre dimensjoner: økonomisk, organisatorisk og atferdsmessig.

Tabellen under sammenligner kjennetegn ved to kriminalitetstypene.

TABELL 6: KJENNETEGN VED TRYGDESVINDLERE OG HVITSNIPPFORBRYTERE		
Kjenne-tegn	TRYGDESVINDLER	HVITSNIPPFORBRYTER
M O T I V	<ul style="list-style-type: none"> • Motivet er økonomisk vinning. • Personlig uberettiget gevinst. • Nødvendighet, grådighet, mulighet, frykt og press. • Omgivelsene lever i velstand, hvorfor ikke selv ha mulighet til julegaver, bursdagspresanger og feriereiser – i tillegg til et anstendig sted å bo. 	<ul style="list-style-type: none"> • Motivet er økonomisk vinning. • Personlig eller organisatorisk gevinst. • Grådighet, mulighet, frykt og press.
M O D U S	<ul style="list-style-type: none"> • Handlingen utføres i tilknytning til et berettiget krav på trygdeytelser, som danner det økonomiske grunnlaget. • Handlingen gjennomføres med ikke-fysiske midler og ved lyssky virksomhet gjennom manipulering og skjuling av aktiviteter og hemmelighold. • Handlingen begås med hensikt, overlegg og forsett, det er gjerne svik, og handlingen representerer tillitsbrudd. • Innebærer en form for organisering. • Trygdesvindleren forsøker å skjule spor eller påvirke Nav-ansatte når det først har gått galt. 	<ul style="list-style-type: none"> • Handlingen utføres i tilknytning til næringsvirksomhet eller annen virksomhet som danner det økonomiske grunnlaget. • Handlingen gjennomføres med ikke-fysiske midler og ved lyssky virksomhet gjennom manipulering og skjuling av aktiviteter og hemmelighold. • Handlingen begås med hensikt, med overlegg og forsett, det er gjerne svik, og handlingen representerer tillitsbrudd. • Innebærer en form for organisering. • Hvitsnippen forsøker å skjule spor eller påvirke vitner når det først har gått galt.
P R O F I L	<ul style="list-style-type: none"> • Personen har lav sosial status uten innflytelse, mangler respekt og tillit. • Personen tilhører fattigdomsklassen i samfunnet. Har generelt mindre kunnskap, penger og status, og inntar en lav posisjon i befolkningen. Fattigdommen og ensomheten forsøkes skjult for andre, men er likevel synlig og transparent og kjent for de fleste. Personen tilhører en minoritet som er utsatt for autoritet fra eliten i samfunnet. 	<ul style="list-style-type: none"> • Personen har høy sosial status og betydelig innflytelse, nyter respekt og tillit. • Personen tilhører eliten. Har generelt mer kunnskap, penger og status, og en høy posisjon i befolkningen. Privilegiene og myndigheten til eliten er ofte ikke synlig eller transparent, men likevel kjent for alle. Eliten finnes i næringsliv, forvaltning, politikk, menigheter og på mange andre samfunnsområder. En elite er en minoritet

<p style="text-align: center;">P R O F I L</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Personen er ofte så fattig at trygdesvindelen er den eneste måten å sørge for et anstendig økonomisk liv som er på linje med omgivelsene. • Personen har lite eller ingen utdanning. • Personen mangler sosialt nettverk i samfunnet. • Personen har gjerne vært i underordnet stilling i arbeidslivet. • Har vært rammet av sykdom, samlivsbrudd, rus eller andre problemer som har ført til at vedkommende har falt utenfor. • Ser ikke på seg selv som kriminell, ser heller på seg selv som samfunnsmedlem, lager egne regler for seg selv, synes ikke han eller hun har gjort noe galt, heller ikke når vedkommende soner sin straff i fengsel. Ser på seg selv som en taper som blir utnyttet og trakassert av samfunnet. • Personen er i en posisjon som gjør at politiet lett kan klassifisere vedkommende som en forbryter. • Har ikke ressurser til å skaffe seg en bedre forsvarer enn andre kriminelle. • Tilhører et helt annet samfunnslag enn dommeren, aktoren, forsvareren og jury-medlemmene – dømmes derfor ikke av likemenn. 	<p>som opptrer som en autoritet overfor andre.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Personen er ofte velstående og trenger egentlig ikke inntekt fra forbrytelser for å leve et godt liv. • Personen har ofte høyere utdanning, men det finnes også mange selvlærte hvitsnippe-dømte. • Personen har omfattende sosiale nettverk i samfunnet og dermed gode venner. • Personen har gjerne vært i lederstilling knyttet til posisjon i politikk, forvaltning eller næringsvirksomhet. • Personen ser ikke på seg selv som kriminell, ser heller på seg selv som samfunnsbygger, lager egne regler for seg selv, synes ikke han eller hun har gjort noe galt, heller ikke når vedkommende soner sin straff i fengsel. • Personen kan være i en posisjon som gjør at politiet vegrer seg for å iverksette etterforskning, for eksempel at toppolitikere heller blir gjenstand for høring i kontrollkomiteen på Stortinget enn gjenstand for politietterforskning. • Personen har ressurser til å skaffe seg en bedre forsvarer enn andre kriminelle. • Tilhører samme samfunnslag og borgerskap som dommeren, aktoren og forsvareren.
<p style="text-align: center;">K O N S E K V E N S</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Relativt små straffbare handlinger, men kan være en trussel mot vesentlige samfunnsinteresser ved at det tillitsbaserte velferdssystemet undergraves. • Kriminaliteten medfører et beskjedent økonomisk tap for fellesskapet. • Den kriminelle har ikke kompetanse og nettverk til å skjule den kriminelle profitten og beskytte seg mot inndragning, lever som oftest like fattig etter en eventuell straffeforfølgelse og utsettes i stor grad for fordømmelse fra omgivelsene og storsamfunnet. • Den kriminelle vil etter straffeforfølgelse kunne føle seg rammet av utestengelse, inndragning av penger og andre verdier, samlivsbrudd og venneflukt, fengselsopphold og kan utvikle sympati med andre kriminelle. • Medieomtalen av Nav-svindlere som skurker medfører en ekstra belastning. 	<ul style="list-style-type: none"> • Den straffbare handlingen skader store økonomiske verdier og kan være en trussel mot vesentlige samfunnsinteresser. • Kriminaliteten medfører et vesentlig økonomisk tap for andre samfunnsaktører. • Har kompetanse og nettverk til å skjule den kriminelle profitten og beskytte seg mot inndragning, lever ofte like luksuriøst etter en eventuell straffeforfølgelse og utsettes i liten grad for fordømmelse blant likesinnede og bekjente i næringsliv og forvaltning. • Vil etter straffeforfølgelse kunne føle seg rammet av medieomtalen, inndragning av penger og andre verdier, samlivsbrudd og venneflukt, fengselsopphold og kan utvikle sympati med andre kriminelle. • Medieomtalen et av kriteriene for hvitsnippekriminalitet, og medieomtalen utgjør en ekstra belastning for mistenkte, siktede og tiltalte hvitsnipper, fordi det oppfattes som en form for forhåndsdomming.

VEDLEGG 2: UNDERSØKELSEN

Vi har i perioden november-desember 2016 intervjuet 15 eksperter for å anslå omfanget av hvitsnippkriminalitet basert på det vi vet om domfelt hvitsnippkriminalitet.

Ved å ta utgangspunkt i domfelt hvitsnippkriminalitet for å estimere totalen benytter vi en *bottom-up* metode basert på ekspertutdrag (*expert elicitation*).⁵¹ Ekspertutdrag handler om å omgjøre taus kunnskap til eksplisitt kunnskap fra hodene til eksperter basert på deres erfaring, interpretasjon og refleksjon. En utdragsteknikk defineres som en fremgangsmåte for å samle og sammenstille kunnskap. Et ekspertutdrag defineres som en syntese av oppfatninger fra eksperter om et tema der det ikke foreligger data.⁵²

Vi ønsket å gjennomføre en sammenlignbar undersøkelse av omfanget av hvitsnippkriminalitet som de Proba har laget om trygdesvindel (2011 og 2013). Vi tok derfor kontakt med Proba, og fikk tilsendt forslag til litteratur om ekspertpanelmetoden og en kopi av spørreskjemaet de hadde brukt.⁵³

Vi valgte derimot ikke å følge Probas valg om å samle ekspertene fysisk til møter før de ble bedt om å oppgi sine estimater. Dette både fordi det ville krevd for mye logistikk for rammene av dette prosjektet, og at vi ikke ville kunnet opprettholde anonymiteten til deltakerne. For det tredje er det gode grunner til å tro at ekspertene kunne bli påvirket av hverandre på en uheldig måte, dersom de skulle diskutere i forkant av å avgi sitt anslag.

Det siste skjedde beviselig under Probas undersøkelse, der flere av ekspertene oppga å ha blitt «sjokkert» av diskrepansen mellom egne og andre eksperters anslag, for deretter å øke sitt estimat for svindel av sykepenge etter gruppesamtalen. Det kan selvsagt hende at disse ekspertene hadde urealistisk lave anslag med seg inn i prosjektet.⁵⁴ Men det er også grunn til å mistenke at personer med stor overtalelsesevne og med sterke, men ikke nødvendigvis velbegrunnede standpunkter, har fått anledning til å dra med seg de andre deltakerne.

Som nevnt tidligere, er det tydelig at Proba hadde opptil flere slike personer i sitt panel som trakk opp gjennomsnittsanslagene for trygdesvindel både på grunn av egne dels ekstreme anslag, og kanskje også ved å påvirke andre deltakere. Vi var derimot veldig tydelige på at vi ønsket å legge minst mulig føringer i vår undersøkelse, for å minimere såkalte ankereffekter og andre feilkilder (det som på engelsk kalles *biases*).⁵⁵

UTVALG AV EKSPERTER

Vi valgte ut eksperter basert på hvilke grupper som har avslørt hvitsnippkriminalitet. Det er i tråd med Meyer og Bookers (2001) anbefaling om at det bør være personer med kunnskap på området, og som har forskjellig bakgrunn og ståsted. I utvalget valgte vi derfor å tilnærme oss samme representasjon som i avslørings-tabellen fra boken «Økonomisk kriminalitet – Ledelse og samfunnsansvar» (Gottschalk, 2016), se tabellen under. Andre ekspertgrupper vi forsøkte å få med i panelet var politikere, forsvarsadvokater (som har forsvart hvitsnipper), vars-

lere (som har tipset journalister og andre) og dømte hvitsnippforbrytere. Vi kontaktet også privatgranskere som tidligere har jobbet i politiet og tidligere politietterforskere som i dag er tilknyttet advokatfirmaer og revisjonsfirmaer som granskere, da disse ofte har en betydelig erfaring med økonomiske straffesaker generelt og hvitsnippkriminalitet spesielt.

TABELL 7: HVEM AVSLØRER HVITSNIPPKRIMINALITET?		
Detektiv	Antall avsløringer	Andel
Journalister	101	25 prosent
Offer	52	13 prosent
Bostyrer	45	11 prosent
Internrevisor	45	11 prosent
Skattefunksjonær	25	6 prosent
Bankansatt	18	4 prosent
Eksternrevisor	18	4 prosent
Politietterforsker	9	2 prosent
Børsmedarbeider	4	1 prosent
Andre	88	22 prosent
Totalt	405	100prosent

KILDE: Gottschalk, 2016.

UTFORMING AV SPØRRESKJEMAET

Vi fikk tilgang til Excel-skjemaet som Proba hadde brukt for å be ekspertene angi et usikkerhetsintervall (spørsmål 1b i vår undersøkelse). Vi gjorde to endringer i forhold til oppsettet deres. For det første fjernet vi en sperre de hadde lagt inn, som hindret deres eksperter i å oppgi anslag for svindel høyere enn 50 prosent. Det framstod for oss som en litt umotivert begrensning, selv om det selvsagt er relativt urealistisk at noen av respondentene deres ville ønske å legge seg på et så høyt anslag.

Noe mer problematisk var det at forslagene til intervaller som dukket opp på skjermen til Probas eksperter var svært sentrert rundt det opprinnelige anslaget, uten å presentere ytterpunkter som en eksplisitt mulighet. De av Probas eksperter som satte et lavt estimat fikk altså tilsynelatende ikke muligheten til å angi en sannsynlighet for at prosenten var vesentlig høyere. De som satte et høyt estimat fikk likeledes ikke reell anledning til å plassere en viss sannsynlighet på vesentlig lavere nivåer.⁵⁶ Mange av våre eksperter ønsket å benytte seg av et større spenn enn det Proba tilsynelatende åpnet for i sin undersøkelse.

GJENNOMFØRING

Vi sendte ut forespørsler om å gjennomføre telefonintervjuer på epost, med spørreskjemaet som vedlegg, og sa at vi ønsket at respondentene også måtte sette av tid til å forberede seg i forkant av et eventuelt telefonintervju. Ved å gjennomføre intervjuene over telefon (og ikke bare sende ut spørreskjemaer og be om å få

de sendt tilbake e.l.), fikk vi også muligheten til å samle inn kommentarer, reson-
nementer og begrunnelser fra respondentene på de ulike spørsmålene. Spørsmå-
lene våre var ikke spesielt enkle. I noen få tilfeller hadde respondentene misfor-
stått spørsmålet, men dette lot seg da oppklare under telefonsamtalen.

Vi kontaktet totalt 46 personer og fikk:

- 11 direkte avslag (24 prosent);
- 20 indirekte avslag – ikke svar, ble henvist videre til en kollega eller det viste seg å være vanskelig å finne et egnet tidspunkt for intervju (43 prosent);
- 15 gjennomførte intervjuer (33 prosent).

Med unntak av noen ytterst få tydelig negative responser, var avslagene stort sett
begrunnet med tidsmangel. Andre igjen oppga at de måtte ha tillatelse av over-
ordnet for å delta. Den vanligste responsen var at henvendelser og purring forble
ubesvart, eller at det viste seg vanskelig å finne en tid som passet. En åpenbar år-
sak kan være at ekspertene vi hadde valgt ut er svært travle personer som gene-
relt får mange henvendelser.⁵⁷

Til sammen ble det dermed 15 respondenter, hvorav ett av intervjuene, etter re-
spondentens ønske, ble gjennomført fysisk. Vi mener dette er et tilstrekkelig
stort utvalg med tilstrekkelig spredning.⁵⁸ Vi endte med følgende eksperter som
respondenter.⁵⁹

TABELL 8: EKSPERTPANELET	
Kategori	Antall
Gravejournalister	1
Bostyrere	1
Internrevisorer	1
Skattefunksjonærer	3
Bankfunksjonærer	2
Politietterforskere	1
Korrupsjonsforskere	1
Privatgranskere	2
Selskapsinvestorer	1
Forsvarsadvokater	1
Trygdefunksjonærer	1
RESPONDENTER	15

EKSPERTENES EGENVURDERING

I intervjuet spurte vi om ekspertenes vurdering av egen kunnskap på området. Vi
ba dem svare på en skala fra lite kunnskap (1) til mye kunnskap (10) om hvits-
nippkriminalitet. «Hvordan bedømmer du din egen kunnskap om hvitsnippkri-
minalitet?» Det gjennomsnittlige svaret var 7, med det laveste svaret 3 og det
høyeste svaret 10. I snitt hadde ekspertene jobbet 16 år med saksfeltet økono-
misk kriminalitet.

VEDLEGG 3: SPØRRESKJEMAET

Spørsmål 1: Andel hvitsnipper som dommes

Hvor stor andel av alle hvitsnipperforbrytere som begår økonomisk kriminalitet her i landet tror du blir tatt og dømt til fengselsstraff?

Spørsmål 1a: Anslå hvor stor andel som du tror blir dømt i prosent. Fyll inn ditt punktestimat i grå rute.

Andel dømt %

Spørsmål 1b: Vi ønsker også å lage et usikkerhetsintervall. Hvor sannsynlig tror du det er at den faktiske andelen som blir dømt er lavere eller høyere enn punktslaget ditt på spørsmål 1a? Vi ber deg om å lage en sannsynlighetsfordeling, der du fordeler 100 prosentpoeng på ulike intervaller; det intervallet som punktslaget ditt ligger i, samt alle de intervallene over og under punktslaget som du mener at det reelle tallet kan ligge i. Merk: Du kan fylle inn færre intervaller enn i tabellen, og du står selvsagt fritt til å lage dine egne.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
< 0,5 %	0,5 - 1,5 %	1,5 - 2,5 %	2,5 - 5 %	5 - 8 %	8 - 12 %	12 - 20 %	20 - 30 %	30 % eller mer

(kontroll) 0 Summen skal være 100

Spørsmål 2: Hvitnipper som ikke dommes

Den andelen av alle hvitsnipperforbrytere som begår økonomisk kriminalitet og som du tror ikke blir tatt og dømt til fengselsstraff, hva kommer det av? Vi ber deg fordele denne andelen på følgende årsaker i prosent.

- a) Hvitnipperforbrytere som aldri blir avslørt %
- b) Hvitnipperforbrytere som blir avslørt, men aldri etterforsket %
- c) Hvitnipperforbrytere som blir avslørt og etterforsket, men aldri tiltalt %
- d) Hvitnipperforbrytere som blir avslørt, etterforsket og tiltalt, men aldri dømt %

Merk: Prosentanslagene i 2a)-2d) skal summere seg til differansen mellom 100 prosent og den prosenten du har oppgitt i spørsmål 1a.

Spørsmål 3: Gruppering av forbrytere

Vi vil nå be deg om å utdype anslaget for andelen du tror dommes, ved å variere anslaget for ulike typer forbrytere. Hvor stor andel av følgende forbrytergrupper som begår hvitsnippekriminalitet her i landet blir tatt og dømt til fengselsstraff?

- a) Jeg tror følgende andel i prosent for kriminelle direktører %
- b) Jeg tror følgende andel i prosent for kriminelle advokater %
- c) Jeg tror følgende andel i prosent for kriminelle investorer %
- d) Jeg tror følgende andel i prosent for kriminelle økonomisjefer %
- e) Jeg tror følgende andel i prosent for kriminelle regnskapsmedarbeidere %
- f) Jeg tror følgende andel i prosent for kriminelle håndverkere %

Merk: Oppgi anslag på 0-100% på hvert av delspørsmålene.

Spørsmål 4: Type hvitsnippekriminalitet

Vi vil nå be deg om å utdype anslaget for andelen du tror dommes, ved å variere anslaget for ulike typer hvitsnippekriminalitet. Hvor stor andel av følgende kriminalitetstyper som begås av hvitsnipperforbrytere her i landet fører til at de kriminelle blir tatt og dømt til fengselsstraff?

- a) Jeg tror følgende andel i prosent for bedrageri (bank, forsikring, etc.) %
- b) Jeg tror følgende andel i prosent for tyveri (underslag, kunst, etc.) %
- c) Jeg tror følgende andel i prosent for manipulering (konkurs, regnskap, etc.) %
- d) Jeg tror følgende andel i prosent for korrupsjon (bestikkelse, fordel, etc.) %

Merk: Oppgi anslag på 0-100% på hvert av delspørsmålene.

Spørsmål 5: Type offer

Vi vil nå be deg om å utdype anslaget for andelen du tror dommes, ved å variere anslaget for ulike typer ofre for hvitsnippekriminalitet. Hvor stor andel av kriminalitet utført av hvitsnipper mot følgende grupper blir tatt og dømt til fengselsstraff?

- a) Jeg tror følgende andel der offeret er en arbeidsgiver %
- b) Jeg tror følgende andel der offeret er en bank %
- c) Jeg tror følgende andel der samfunnet mister skatteinntekter %
- d) Jeg tror følgende andel der offeret er en kunde %
- e) Jeg tror følgende andel der offeret er en aksjonær %
- f) Jeg tror følgende andel der offeret er noen andre enn a)-e) %

Merk: Oppgi anslag på 0-100% på hvert av delspørsmålene.

Spørsmål 6: Andel domte etter kjønn

Både kvinner og menn begår hvitsnippekriminalitet. Hvor stor andel for hvert kjønn tror du blir tatt og dømt til fengselsstraff?

- a) Jeg tror følgende andel i prosent for kriminelle kvinner %
- b) Jeg tror følgende andel i prosent for kriminelle menn %

Merk: Oppgi anslag på 0-100% på hvert av delspørsmålene.

Spørsmål 7: Større eller mindre enn gjennomsnittet

Vi ber deg angi om du tror at kriminaliteten til de som dommes i snitt er mer eller mindre omfattende i forhold til de som slipper unna. Tror du de som ikke blir tatt begår økonomisk kriminalitet for et større eller mindre beløp enn de som blir tatt?

Jeg tror omfanget relativt til de som blir tatt i prosent er %

Velledning:
 * Tror du at de som ikke dommes i snitt begår dobbelt så store lovbrudd som de som dommes, skriver du 200%.
 * Tror du at de som ikke dommes i snitt begår like store lovbrudd, skriver du 100%.
 * Tror du at de som ikke dommes i snitt begår halvparten så store lovbrudd, skriver du 50%.

Spørsmål 8: Omfang i kroner

Hvilken sum begås det hvitsnippekriminalitet for hvert år i Norge? Fyll inn ditt punktestimat i grå rute.

Anslag kroner

Spørsmål 9: Avsluttende spørsmål

- a) Hvordan bedømmer du egen kunnskap om hvitsnippekriminalitet på en skala fra 1 (lite) til 10 (mye)?
- b) Hvor lenge har du beskjeftiget deg med økonomisk kriminalitet. Oppgi antall år: år

VEDLEGG 4: ET EKSPERTSVAR

Respondenten som vi viser her, er en journalist, den yrkesgruppen som har avslørt en størst andel av alle hvitsnipsaker de siste årene.

I første linje i tabellen anslår ekspertene at de dømte hvitsnippforbryterne utgjør åtte prosent av populasjonen. Dermed blir det første estimatet på 14,2 milliarder. Det høyeste estimatet er 14,3 milliarder, mens det laveste estimatet er 6,9 milliarder. Gjennomsnittet for alle metodene var 11,8 milliarder.

TABELL 9: EKSEMPEL PÅ SVAR FRA EN AV VÅRE RESPONDENTER			
Spm #	Svar på delspørsmål	Andel dømte kriminelle	Totalt omfang
1A	Andel av totalen	8 prosent	14,2 milliarder
1B	Andel av totalen, vektet	10 prosent	11,0 milliarder
3	Toppsnipper	13 prosent	4,4 milliarder
	Mellomsnipper	23 prosent	2,0 milliarder
	Lavsnipper	30 prosent	0,5 milliarder
	Totalt		6,9 milliarder
4	Bedrageri	15 prosent	4,2 milliarder
	Tyveri	5 prosent	0,2 milliarder
	Manipulering	5 prosent	9,4 milliarder
	Korrupsjon	5 prosent	0,5 milliarder
Totalt		14,3 milliarder	
5	Arbeidsgiver	20 prosent	0,7 milliarder
	Bank	20 prosent	2,0 milliarder
	Skatteetaten	5 prosent	4,9 milliarder
	Kunde	10 prosent	1,7 milliarder
	Aksjonær	5 prosent	2,6 milliarder
	Andre	15 prosent	0,3 milliarder
Totalt		12,2 milliarder	
6	Kvinne	8 prosent	0,5 milliarder
	Mann	8 prosent	13,7 milliarder
Totalt		14,2 milliarder	
8	Totalt beløp		10 milliarder
	Gjennomsnitt		11,8 milliarder

- Tror på følgende fordeling av de 92 prosent som ikke blir tatt: 80 prosent aldri avslørt, 7 prosent aldri etterforsket, 3 prosent aldri tiltalt, 2 prosent aldri dømt.
- Mener de som dømmes i gjennomsnitt begår økonomisk kriminalitet for samme beløp som de som ikke blir tatt (100%).
- Bedømmer sin egen kunnskap om hvitsnippkriminalitet til 8 på en skala fra 1 til 10. Respondenten har arbeidet med temaet i 18 år.

Noen av kommentarene journalisten hadde under intervjuet:

- Jeg tror veldig få advokater blir tatt.
- Tror mange av de store blir tatt. Tar ikke de største sakene, men mange av de små.
- Jeg kjenner mange hvitsnippkriminelle, mine informanter. De blir jo aldri tatt.

LITTERATURLISTE

- Agder lagmannsrett. 2015. LA-2015-195071, 30. september.
- Arbeids- og velferdsdirektoratet (2016). *Årsrapport 2015*.
- Breusch, T. (2005). *Estimating the underground economy using MIMIC models*, paper provided by EconWPA in its series Econometrics with number 0507003, <http://econ-wpa.repec.org/eps/em/papers/0507/0507003.pdf>
- Ceccato, V. og Benson, M. L. (2016). Tax evasion in Sweden 2002-2013: interpreting changes in the rot/rut deduction system and predicting future trends, *Crime, Law and Social Change*, 66, 217-232.
- Delegationen (2007). *Vad kostar felen? Omfattning av felaktiga utbetalningar från trygghets-systemen*, Rapport 7, november, Delegationen mot felaktige utbetalningar, Stockholm, Sverige.
- Eidhammer, T. (2013). – Nav svindles for milliarder. *VG*, 28. februar, side 13.
- Gjernes, K. og Skaalmo, G. (2015). Tyvenes marked, *Dagens Næringsliv*, 14. mars, side 4-14.
- Gjerstad, T. og Skard, K. (2016). Riksadvokaten undersøker Nav-skandale. *Dagens Næringsliv*, 17. oktober, side 8-9.
- Gjerstad, T. og Skard, K. (2016). Varsler ble oversett. *Dagens Næringsliv*, 18. oktober, side 10-11.
- Gjerstad, T. og Skard, K. (2016). Kunne sluppet fengsel. *Dagens Næringsliv*, 19. oktober, side 4-5.
- Gottschalk, Petter. 2016. *Økonomisk kriminalitet: Ledelse og samfunnsansvar*, Cappelen Damm Akademisk.
- Gravklev, B. R. (2013). – Tryggedrama skaper stigma. *Dagsavisen*, 2. april, side 20-21.
- Gulating lagmannsrett. 2016. 16-025863AST-GULA/AVD2, *Gulating lagmannsrett*, 27. juni.
- Haugan, B. (2016). Slik tar hun Nav-svindlerne. *VG*, 26. januar.
- Hegnar, T. (2016). Professoralt tøv om Nav-svindel. *Finansavisen*, 29. september, side 2.
- Heyman, J. og Sailors, J. (2016). A respondent-friendly method of ranking long lists, *International Journal of Market Research*, 58 (5), 693-710.
- Huff, R., Desilets, K., Kane, J. (2010). *The National Public Survey on White Collar Crime*, National White Collar Crime Center.
- Jahren, A. (2015). Eriksson vil gjøre Nav-svindlerne utrygge, *VG*, 27. mai.
- Lavik, M., Tallaksen, S. og Nicolajsen, S. (2016). Melder 907 til politiet. *Klassekampen*, 28. september.
- McKeaver, G. (2012). Social citizenship and social security fraud in the UK and Australia, *Social Policy & Administration*, 46 (4), 465-482.
- Meyer, M. A. og Booker, J. M. (2001). *Eliciting and analyzing expert judgment*, Society for Industrial and Applied Mathematics (SIAM), Pennsylvania: Philadelphia.
- Proba Samfunnsanalyse. 2011. *Misbruk av sykepengeordningen i Folketrygden*.
- Proba Samfunnsanalyse. 2013. *Trygdesvindel i Norge: En kartlegging av fem stønadsordninger*.
- Reinertsen, M. B. (2014). Det er ikke trygdesnylterne som velter velferdsstaten. Det er de rettferdige. *Morgenbladet*, 26. april, side 5.
- Solem, L.K. (2016). Kan slippe med 10 måneder i fengsel, *Dagens Næringsliv*, fredag 25. september, side 12-13.
- Valkenhoef, G. og Tervonen, T. (2016). Entropy-optimal weight constraint elicitation with additive multi-attribute utility models, *Omega*, 64, 1-12.
- Wacquant, L.: «Marginalisering, etnisitet og straff i den nyliberale byen: en analytisk kartografi» i *Agora* 3-4/2014, s. 205-233.

NOTER OG FORKLARINGER

¹ VG, 27.05.2015, «Eriksson vil gjøre Nav-svindlerne utrygge»: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/nav/eriksson-vil-gjoere-nav-svindlerne-utrygge/a/23459561/>

² Dagsavisen, 02.04.2013, «- Tryggedrama skaper stigma».

³ Per andre tertial 2016 var medianstørrelsen for anmeldte saker 150.115 kroner. Gjennomsnittlig størrelse på anmeldte saker var drøyt 190.000 kroner i både 2015 og 2016. Nav-statistikk for anmeldt trygdemisbruk er tilgjengelig her: <https://www.nav.no/no/NAV+og+samfunn/Statistikk/Flere+statistikkomrader/Trygdemisbruk>

⁴ Klassekampen, 29.09.2016, «Melder 907 til politiet».

⁵ VG, 26.01.2016, «Slik tar hun Nav-svindlerne»: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/nav/slik-tar-hun-nav-svindlerne/a/23602924/>

⁶ Dagens Næringsliv, 24.11.2016, «Kan slippe med 10 måneder i fengsel»: <http://www.dn.no/nyheter/2016/11/24/2134/Jus/kan-slippe-med-10-maneder-i-fengsel>

⁷ Klassekampen, 29.09.2016, «Melder 907 til politiet».

⁸ De fem avisene var Haugesunds Avis (29.09.2016), iTromsø (29.09.2016), Lofotposten (29.09.2016), Harstad Tidende (29.09.2016) og Lister (03.10.2016).

⁹ Den økonomiske skaden (tapet) i samfunnet kan være påført individer, organisasjoner og samfunnet. Vi likestiller individer, organisasjoner og samfunnet som offer for økonomisk kriminalitet. Mens trygdesvindler kun påfører fellesskapet økonomisk tap, påfører hvitvaskkriminalitet økonomisk tap for individer (f.eks. innsidehandel), organisasjoner (f.eks. bankbedrageri) og fellesskapet (f.eks. skatteunndragelse).

¹⁰ Dagens Næringsliv, 14.03.2015, «Tyvenes Marked»: <http://www.dn.no/magasinet/2015/03/13/2130/Dokumentar/tyvenes-marked>

¹¹ Prisstigningen for hele perioden mellom 2009-2015 var på drøyt 11 prosent, ifølge SSB, Statistikkbanken 03014. Gitt at sakene er omtrent jevnt fordelt utover hver av de syv årene, tilsvarer det at vi i snitt skal oppjustere alle beløp med omtrent 5 prosent for å få beløp i 2015-kroner. Det eksakte regnestykket vårt er som følger: Antall dømte per år x gjennomsnittlig beløp x prisjustering = $(408/7) \times 18,58 \text{ millioner} \times 1,05 = 1137 \text{ millioner}$.

¹² Våre eksperters faktiske anslag blir gjennomgått i neste kapittel. Se vedleggene bakerst for mer om gjennomføringen av selve undersøkelsen.

¹³ Tall fra Statistikkbanken, tabell 10724.

¹⁴ De seks stønadsordningene Proba har sett på står riktignok for det aller meste av svindelen som Nav anmelder hvert år, men de står bare for snaut halvparten av folketrygdens samlede stønadsbudsjett. Eksempelvis står alderspensjon, den største utgiftsposten, alene for over 200 milliarder kroner årlig. Svindelen på dette området er antatt å være nærmere null.

¹⁵ Anslag fra Storbritannia for årene 2015/16 viser at snaut 2 prosent av trygdeutbetalingene representerte enten bevisst svindel fra brukerne eller feil fra myndighetenes side. Men motsatt var det også mange som ikke fikk utbetalt det de hadde krav på, tilsvarende rundt 1 prosent av samlede utbetalinger. Hvor mange milliarder slike underutbetalinger utgjør for Norges del, finnes det, så vidt vi har oversikt over, ingen statistikk for. Se *Fraud and Error in the Benefit System. 2015/16 Final Estimates*, Department for Work & Pensions. Tilgjengelig her: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/575407/fraud-and-error-stats-release-2015-16-final-estimates.pdf

¹⁶ Mer om gjennomføringen av undersøkelsen og sammensetningen av panelet i Vedlegg 2. Spørreskjemaet er Vedlegg 3. I Vedlegg 4 har vi lagt ved alle anslagene fra én av våre eksperter.

¹⁷ Som man må regne med i slike undersøkelser, fikk vi noe variasjon i svarene fra våre eksperter på de ulike spørsmålene. I tråd med litteraturen på området (se Meyer og Booker, s.316), var vi oppmerksomme på at det i små utvalg er en fare for at enkelt svar får en for stor innflytelse.

Vi kunne for eksempel benyttet oss av mediansvaret på alle delspørsmålene (rangere alle svarene etter størrelse og velge det midterste). Slik kunne vi «luket ut de villeste anslagene», som Maria Berg Reinertsen påpekte i sin omtale av Probas bruk av rene gjennomsnittstall, se Morgenbladet, 25.04.2013: https://morgenbladet.no/samfunn/2013/det_er_ikke_trygdesnylterne_som_velter_velferdsstaten_det_er_de_rettferdige

På grunn av at flertallet av ekspertenes presentanslag for andel tatt og dømt jevnt over var relativt lave, mens bare noen få anslo relativt høye verdier, ville dette medført anslag på betydelig (20-25 prosent) høyere milliardbeløp enn de vi presenterer her i denne rapporten. I beregningene har vi valgt å holde høyeste og laveste eks-

pertsvar utenfor, noe som jevnt over viste seg å bare medføre mindre justeringer relativt til å bruke rene gjennomsnittverdier. Vi velger dermed implisitt å tillegge mindretallet av eksperter som mente at en betydelig andel av hvitsnippkriminelles ble tatt og dømt større vekt enn vi ville gjort ved å bruke medianverdier.

¹⁸ Gjennomsnittsanslaget (uten høyeste og laveste verdi) til våre eksperter for andel som blir tatt og dømt var 9,4 prosent. Videre mente panelet at de resterende sakene (90,6 prosent) i snitt var 11,9 prosent større i omfang. Regnestykket for gjennomsnittsstørrelsen for alle årlige saker blir dermed: $0,094 + 0,906 \times 1,119 = 1,108$. Det vil si at vi oppskalerer kronebeløpene med 10,8 prosent i våre beregninger.

¹⁹ Beregningen blir som følger: $1137 \text{ millioner} \times 1,108 \times (100/9,4) = 13402 \text{ millioner}$.

²⁰ Som Proba (2013, s. 14), har vi vektet basert på midtpunktet i intervallene ekspertene har valgt. Eksempelvis valgte en av ekspertene våre (som hadde oppgitt 5 prosent på spørsmål 1) å benytte seg av tre intervaller:

2,5-5%: 20 prosent sannsynlig; 5-8%: 60 prosent sannsynlig; 8-12%: 20 prosent sannsynlig.

Det gir oss en forventningsverdi på: $3,75 \times 0,2 + 6,5 \times 0,6 + 10 \times 0,2 = 6,65$ prosent.

²¹ Siden «ufrivillig» høye vektete anslag på hvor stor andel som blir tatt og dømt tilsier lavere mørketall, kan dette ha vært med på å trekke våre anslag i kroner noe ned. I Probas tilfelle ble ekspertene kun bedt om å angi sitt vektete estimat. Her kan det ha virket motsatt – ekspertenes anslag for trygdesvindler kan av samme grunn ha blitt unaturlig høyt.

²² Beløpene i tabell 1-4 er beregnet slik: Andel av dømte i vår database x gjennomsnittlig beløp x antall dømte per år x anslått mørketall x oppskaleringsfaktor (se note 18). For eksempel er beløpet for toppsnipper regnet ut slik: $0,284 \times 33,0 \times (408/7) \times 1,108 \times (100/8,5) = 7086 \text{ millioner}$.

²³ Panelet vårt mente det var 10 prosent sannsynlig at andelen som ble tatt og dømt var lavere enn 2 prosent og 10 prosent sannsynlig at andelen var høyere enn 26 prosent.

²⁴ Huff, R., Desilets, K., Kane, J. (2010). *The National Public Survey on White Collar Crime*, National White Collar Crime Center: <http://www.nw3c.org/docs/research/2010-national-public-survey-on-white-collar-crime.pdf?sfvrsn=8>

²⁵ Proba Samfunnsanalyse. 2011. *Misbruk av sykepengeordningen i Folketrygden*. Tilgjengelig her: <http://proba.no/report/misbruk-av-sykepengeordningen-i-folketrygden/>

²⁶ Proba Samfunnsanalyse. 2013. *Trygdesvindler i Norge: En kartlegging av fem stonadsordninger*. Tilgjengelig her: <http://proba.no/report/trygdesvindler-i-norge-en-kartlegging-av-fem-stonadsordninger/>

²⁷ For lettere å kunne sammenligne beløpene, har vi regnet om til 2015-kroner. I 2015 vil de samme svindelprosentene som Proba anslo for året 2011 tilsvare om lag 10 milliarder kroner, justert for at de samlede trygdeutbetalingene har økt. Dette tallet vil vi senere holde opp mot det anslåtte omfanget av hvitsnippkriminalitet.

²⁸ Tall for sykepenger, dagpenger, AAP, uførepensjon og foreldrepenger fra Statistikkbanken, tabell 10724. Tall for overgangsstonad fra Statistikkbanken, tabell 08135.

²⁹ Proba 2013, s.3. Kursiv i original.

³⁰ Beregnet fra Proba 2013, tabell 8.1, s.99.

³¹ Proba oppgir ikke selv disse beløpene, kun prosentanslagene.

³² Trygdesvindler i Sverige ble i 2007 anslått til 6-7 prosent. Usikkerhetsintervallet ble her anslått til mellom 3 og 10 prosent. Delegationen (2007). *Vad kostar felen? Omfattning av felaktiga utbetalningar från trygghetssystemen*, Rapport 7, november, Delegationen mot felaktiga utbetalningar, Stockholm, Sverige.

³³ Proba 2013, s.72. I tillegg skriver Proba (s.60) at én av ekspertene anslo at 14 prosent av utbetalte arbeidsavklaringspenger representerer svindel, mens de åtte andre ekspertene i snitt mener det er under 6 prosent. Denne ekspertene alene drar dermed det anslåtte svindelbeløpet opp med rundt 320 millioner kroner. Vårt valg om å ekskludere det høyeste og laveste anslaget vi fikk på alle spørsmål, demper slike utslag, men fjerner selvsagt ikke dette problemet fullt og helt.

³⁴ Siden en person kan bli anmeldt for flere saker, dvs. flere stonader, eksempelvis sykepenger, AAP og dagpenger, er det færre anmeldte personer enn anmeldte saker.

³⁵ De nyeste tallene viser at Nav anmeldte for 233 millioner i 2016, en markant nedgang fra de senere år. En av årsakene til nedgangen kan blant annet være at Nav i 2014 og 2015 prioriterte ekstra en kontroll av arbeidsavklaringspenger (ny ordning fra 1.3.2010) og hvor mange av de anmeldte beløpene ble forholdsvis store (inntil 4 år tilbake). Nå i 2016 vil anmeldelser på dette området naturlig bli lavere da Nav anmeldte de med lengst tid på denne ordningen i 2014/2015.

³⁶ Vi kan bare spekulere i hvordan Probas eksperter ville svart dersom de heller ble bedt om å basere sine anslag på Navs faktiske anmeldelser.

³⁷ Spørreundersøkelsen viste også at enkelte Nav-ansatte ser en skurk i nesten enhver bruker. På spørsmål om hvor stor andel av de som mottar uførepensjon og AAP som de er ganske sikre på at «ikke oppfyller kravene eller bevisst bryter reglene», mente for eksempel flere at dette gjelder både 30 og 40 prosent av mottakerne.

³⁸ Nettavisen-redaktør Gunnar Stavrum stiller seg samme spørsmål – er det mørketallene som anslås som er for høye, eller er det Nav som tar for få? http://stavrum.blogg.no/1475043445_tannls_kamp_mot_tryge.html

³⁹ I følge årsrapporten for 2015 fra Nav (s. 26) fattet Nav totalt vedtak om feilutbetaling på 1,7 milliarder i 2015, mens tilbakekrevd beløp er på nærmere 1,2 milliarder. Differansen skyldes blant annet foreldelse og skylddeling. Det er viktig å presisere at 1,2 milliarder gjelder både svindel og andre typer feilutbetaling, som ikke nødvendigvis skyldes svindel, men hvor bruker har vært mer eller mindre uaktsom, og hvor eksempelvis skylddeling kan være aktuelt. Det er derfor svært utfordrende å angi beløp som er direkte knyttet til det som går under betegnelsen trygdesvindel, og derved også svært utfordrende å finne en noenlunde sikker prosentsats.

⁴⁰ VG, 28.02.2013, «Analyse: Nav svindles for milliarder»: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/analyse-nav-svindles-for-milliarder/a/10114089/>

⁴¹ VG, 26.01.2016, «Slik tar hun Nav-svindlerne».

⁴² Dagens Næringsliv, 17.10.2016, «Riksadvokaten undersøker Nav-skandale»: <http://www.dn.no/nyheter/politikkSamfunn/2016/10/16/2043/Svindel/riksadvokaten-undersoker-nav-skandale>

⁴³ Dagens Næringsliv, 18.10.2016, «Varsler ble oversett»: <http://www.dn.no/nyheter/politikkSamfunn/2016/10/17/2147/Trygdesvindel/varsler-ble-oversett>

⁴⁴ Dagens Næringsliv, 19.10.2016, «Kunne sluppet fengsel»: <http://www.dn.no/nyheter/politikkSamfunn/2016/10/18/1756/Nav/kunne-sluppet-fengsel>

⁴⁵ I tillegg har det skjedd betydelige endringer for en del av stønadsordningene, noe som kan trekke i retning av en lavere andel svindel (de samlede årlige utbetalingene har riktignok økt for flere av ytelsene). Når det gjelder uføretrygd, er det fra 2015 tillatt å arbeide og tjene så mye man klarer uten at det får konsekvenser for uføregraden som ligger i bunn, bare man informerer Nav om dette. Svindelen på dette området vil derfor nå i realiteten kun være aktivitet/inntekt som følge av svart arbeid, mens det før 2015 også gjaldt svindel relatert til hvit inntekt som bruker pliktet å melde fra om, men som Nav ikke fanget opp. Navs statistikk viser også at den anmeldte svindelen har blitt redusert med rundt to tredjedeler på dette området siden Proba laget sine anslag.

På enslig forsørgerområdet, som jo var den ytelsen Proba Samfunnsanalyse klart mente det ble svindlet mest med, har det skjedd relativt betydelige endringer siden 2012/13. Regelverket er strammet inn, både med hensyn til stønadsperiodens lengde, at det er stilt sterkere krav til aktivitet for å få stønad, og at tidsrommet du har lov å oppholde deg i utlandet uten at det skal få konsekvenser for ytelsen er redusert fra seks måneder til seks uker. Antall personer som mottar ytelsen, og de totale utbetalingene på området har også gått ned.

⁴⁶ Loïc Wacquant: «Marginalisering, etnisitet og straff i den nyliberale byen: en analytisk kartografi» i *Agora* 3–4/2014, s. 205–233.

⁴⁷ VG, 26.01.2016, «Slik tar hun Nav-svindlerne».

⁴⁸ Dagens Næringsliv, 14.03.2015, «Tyvenes Marked».

⁴⁹ Ekspertpanelet vårt mente (se Boks 4) at hele 19 prosent av alle potensielle saker mot hvitsnippkriminelle ble gjenstand for manglende etterforskning, og at politiet ikke tok ut tiltale i ytterligere 8 prosent av sakene. Dermed kan mer enn hver fjerde hvitsnippkriminell i Norge gå fri på grunn av politiets manglende prioritering.

⁵⁰ Gottschalk, Petter. 2016. *Økonomisk kriminalitet: Ledelse og samfunnsansvar*, Cappelen Damm Akademisk.

⁵¹ Et alternativ til vår bottom-up metode med ekspertutdrag er top-down med multiple indikatorer og multiple årsaker (Mimic – multiple indicators multiple causes). Mimic er en makrometode som har fått mye kritikk (Breusch, 2005). Mimic er blant annet blitt brukt til å beregne omfanget av arbeidsmarkedskriminalitet og svart økonomi i samfunnet.

⁵² Se for eksempel: Meyer og Booker, 2001; Heyman og Sailors, 2016; Valkenhoef og Tervonen, 2016.

⁵³ Takk til Pia Staalesen og Helene Berg i Proba Samfunnsanalyse for litteraturhenvisninger, mal til spørreskjema og supplerende informasjon om gjennomføringen av deres undersøkelser.

⁵⁴ Proba (2011, s.41) skriver at fire av åtte eksperter oppga å ha hatt et svindelanslag for sykepenger på under fire prosent før samlingen. Samtlige justerte senere opp sine anslag, og kun én av de endte under 5 prosent.

⁵⁵ Se Delegationen (2007, s. 161-165) for en gjennomgang av en rekke vanlige feilkilder i ekspertundersøkelser.

⁵⁶ Eksempelvis fikk Probas eksperter som anslo 12 prosent svindel opp <4 prosent som laveste alternativ og >22 prosent som høyeste (11 intervaller, alle på 2 prosentpoeng). I vårt skjema var tilsvarende ytterpunkter <1 prosent og >50 prosent (9 intervaller, små intervaller på lave verdier, større intervaller på høye).

⁵⁷ Det er vanskelig å anslå hva som er et akseptabelt minimum for svarprosent på en slik type undersøkelse. Meyer og Booker (2001, s.96) skriver at vanligvis vil mellom 1/3 og 3/4 ønske å delta. De skriver også at ekspertspredning er vel så viktig som responsrate ved ekspertintervjuer.

⁵⁸ Proba (2013) skriver at det er lite å hente på å ha flere enn 5-7 eksperter når man benytter seg av gruppesamtaler. Meyer og Booker (2001) anbefaler 5-9 eksperter, og at det er viktig med diversitet. Når ekspertene ikke skal møtes fysisk, kan man ha alt fra 4 til 50 eksperter. Utvalg på mindre enn 10 er ikke anbefalt.

⁵⁹ Gruppen offer ble ekskludert, fordi et offer bare har kunnskap om en eneste episode, som vanskelig lar seg generalisere. Vi klarte heller ikke å finne noen børsmedarbeidere som ønsket å delta.

FLERE RAPPORTER OG NOTATER FRA MANIFEST TANKESMIE

På www.manifesttankesmie.no kan du laste ned følgende publikasjoner:

RAPPORTER

- 2016:** 2/2016: *Koblingsvirksomhet eller delingsøkonomi? Konsekvenser av digital koblingsvirksomhet og automatisering for medlemsgrupper i Handel og Kontor.*
1/2016: *Vinnere og tapere. Yrkesgruppers levealder og pensjonsreformens konsekvenser*
- 2015:** 4/2015: *Fra sosial dumping til sammenbrudd? Byggenæringen i Osloregionen høsten 2015*
3/2015: *De frafalne. Nedvurderingen av praktisk kunnskap i norsk skole*
2/2015: *Høyrepolitikk for all framtid? TiSA-avtalen og folkestyret over fellestjenestene*
1/2015: *Bestemor på anbud. Svekket demokratisk styring av velferdstjenestene*
- 2014:** 3/2014: *Transatlantisk trøbbel. Handels- og investeringsavtale mellom EU og USA*
2/2014: *Kommunane bygger landet. Handlingsrommet for ein aktiv lokal bustadpolitikk*
1/2014: *Før demningen brister. Tiltakspakke mot arbeidslivskriminalitet*
- 2013:** 3/2013: *OPS i helsesektoren. Erfaringer fra Storbritannia, lærdommer for Norge*
2/2013: *Stor ulikhet, dyp krise. Om årsaker til den verste økonomiske nedturen på 75 år*
1/2013: *Før det smeller. Politiske tiltak mot ekstreme boligpriser*
- 2012:** 3/2012: *Når boligboblen brister. Lærdommer fra boligboomen og krakket i Irland*
2/2012: *Grådighetens pris. Svekket fagbevegelse og fallende lønnsandel siden 1980*
1/2012: *Fritt fall. Erfaringer fra privatisering og konkurranse i den svenske skolen*
- 2011:** 2/2011: *Ute av balanse. Finansiering av velferd i kommunesektoren*
1/2011: *Det nye Norge. Økonomisk maktkonsentrasjon i perioden etter 1990*
- 2010:** 4/2010: *Lanseringen av «utenforskapet»: Hvordan høyresiden svekker tilliten til trygdeordningene*
3/2010: *Fortsatt råd til felles velferd? Framskrivninger og politisk handlingsrom mot 2060*
2/2010: *ISS-METODEN: Outsourcing og arbeidsmiljø ved hoteller i Oslo-området*
1/2010: *Myter og fakta om sykefravær*
- 2009:** 2/2009: *Skattepolitikk i det blå: Det faglige grunnlaget for FrPs skattekutt*
1/2009: *Klassedelt helsevesen? Om utbredelsen av privat helseforsikring i Norge*

NOTATER

- 2014:** 1/2014: *En dyr fornøyelse. Bør Norge bygge kraftkabler til utlandet?*
- 2013:** 1/2013: *OPS, OPS, OPS! Fakta og argumenter om «offentlig-privat samarbeid»*
- 2012:** 3/2012: *Vikårbyrådirektivet – en seier for fagbevegelsen?*
2/2012: *Fra finanskrisen til velferdskrise*
1/2012: *Utdannelse på eget ansvar. Tilgang på læreplasser for elever på yrkesfaglige studieretninger*
- 2011:** 2/2011: *«Utdannelse for de mange» – en omtale*
1/2011: *«Den late greker». Myter og fakta om den økonomiske krisen i Hellas*
- 2010:** 5/2010: *Frihandel eller rettigheter – Om den foreliggende frihandelsavtalen med Colombia*
4/2010: *Kupptilhengere ved Oslo Freedom Forum 2010*
3/2010: *Offentlig anbud, sosial dumping. RenoNorden-saken og kommunal konkurranseutsetting*
2/2010: *«Heroes of Human Rights» – Kupptilhengere ved Oslo Freedom Forum 2010*
1/2010: *Offentleg-privat sugerør – Lærdomar frå dei kostbare erfaringane med OPS*
- 2009:** 2/2009: *Redusert sykefravær. Hva kjennetegner virksomhetene som lykkes?*
1/2009: *Faktasjekk: Høyres og Frps påstander om privat helseforsikring sett i lys av erfaringene fra 26 OECD-land*

POLITISKE ANBEFALINGER

- 2010:** 3/2010: *Sosial dumping i offentlig regi? RenoNorden-saken og rødgrønne utfordringer*
2/2010: *Velferd eller skattestopp – Har Norge en rødgrønn regjering i blå tvangstrøye?*
1/2010: *Lovløse tilstander? Forslag fra Henning Jahkelln vedr. håndhevelse av Arbeidsmiljøloven*

Pamfletter som er gitt ut i samarbeid med Forlaget Manifest AS kan du finne på forlagets nettside, www.manifest.no

MANIFEST
- Hele venstresidens tankesmie